

ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»
Навчально-науковий інститут психології та соціальних наук
Кафедра психології

Оксьон Андрій Володимирович
(прізвище, ім'я, по батькові студента в називному відмінку)

**Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня магістра**

на тему: «**Вплив батьківських моделей поведінки на
емоційний розвиток дітей**»

Група ТУбз-4-24М1ПС(2,0здс)

Спеціальність: 053 «Психологія»

Рівень вищої освіти: другий (магістерський)

*Дипломна робота містить результати власних досліджень. Використання
ідей, результатів, текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело*

(підпис)

Оксьон А. В.
(прізвище та ініціали)

Науковий керівник

кандидат психологічних наук, доц. _____

(посада, науковий ступінь, вчене звання)

(підпис)

Назаренко І. Є.

(прізвище та ініціали)

Допущено до захисту перед ЕК

Завідувач кафедри

(посада, науковий ступінь,
вчене звання)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Київ 2026 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ БАТЬКІВСЬКИХ МОДЕЛЕЙ ПОВЕДІНКИ НА ЕМОЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ.....	6
1.1. Психологічні особливості емоційного розвитку дитини.....	6
1.2. Психологічні аспекти батьківського ставлення до дітей.....	15
1.3. Батьківське ставлення як фактор емоційного благополуччя дітей.....	33
Висновки до розділу 1.....	37
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ БАТЬКІВСЬКИХ МОДЕЛЕЙ ПОВЕДІНКИ НА ЕМОЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ.....	39
2.1. Організація та методика дослідження.....	39
2.2. Результати дослідження дитячо-батьківських відносин та емоційного розвитку дітей.....	36
Висновки до розділу 2.....	57
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ МОДЕЛЕЙ ПОВЕДІНКИ ТА ЕМОЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ.....	60
3.1. Практичні рекомендації щодо поліпшення емоційного розвитку дітей.....	60
3.2. Програма оптимізації емоційного стану дітей та дитячо-батьківських моделей поведінки.....	66
3.3. Результати реалізації програми оптимізації емоційного стану дітей та дитячо-батьківських відносин.....	70
Висновки до розділу 3.....	76
ВИСНОВКИ.....	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	84
ДОДАТКИ.....	95

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Актуальність дослідження впливу батьківських моделей поведінки на емоційний розвиток дітей полягає у тому, що саме стиль взаємодії батьків з дитиною безпосередньо формує її здатність розпізнавати, регулювати та адекватно виражати емоції. Дослідження показують, що надмірний контроль, неврахування потреб дитини або емоційне відсторонення батьків призводять до підвищеної тривожності, агресивної поведінки, соціальної замкненості та зниження самооцінки у дітей. Водночас підтримка, прийняття та ефективне спілкування з дитиною сприяють розвитку позитивного емоційного клімату, стійкості до стресу та формуванню здорової особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вплив батьківських моделей поведінки на емоційний розвиток дітей є предметом численних досліджень як за кордоном, так і в Україні. Значний внесок у цю галузь зробили такі науковці, як А. Браун, Л. Грін, С. Девіс, П. Еванс, Дж. Кларк, М. Льюїс, Р. Нельсон, К. Райт. Вони досліджували різні аспекти дитячо-батьківських відносин, зокрема вплив стилю виховання на формування емоційної стабільності, рівень тривожності, здатність до саморегуляції та соціальної адаптації дітей.

Попри наявність великої кількості емпіричних даних, питання системного впливу конкретних моделей батьківської поведінки — таких як авторитарна, демократична, симбіотична чи надмірно соціалізуюча — на емоційний стан дитини досі потребує детального аналізу. Відсутність комплексної систематизації отриманих результатів обґрунтовує актуальність і наукову цінність дослідження, спрямованого на встановлення конкретних зв'язків між характером батьківського впливу та розвитком емоційних компетенцій у дітей.

Метою даної роботи є дослідження впливу різних моделей батьківської поведінки на емоційний розвиток дітей, а також визначення ефективних шляхів оптимізації цього впливу.

Відповідно до поставленої мети визначені наступні завдання:

- розкрити психологічні особливості емоційного розвитку дитини;
- дослідити психологічні аспекти батьківського ставлення до дітей;
- визначити батьківське ставлення як фактор емоційного благополуччя дітей;
- провести емпіричне дослідження впливу батьківських моделей поведінки на емоційний розвиток дітей;
- надати практичні рекомендації щодо поліпшення емоційного розвитку дітей;
- запропонувати програму оптимізації емоційного стану дітей та дитячо-батьківських моделей поведінки;
- надати результати реалізації програми оптимізації емоційного стану дітей та дитячо-батьківських відносин.

Об'єктом дослідження є вплив батьківських моделей поведінки на емоційний розвиток дітей.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та прикладні аспекти впливу батьківських моделей поведінки на емоційний розвиток дітей.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження та виконання його завдань було застосовано низку наукових методів. Теоретичні аспекти впливу батьківських моделей поведінки на емоційний розвиток дітей вивчалися за допомогою системно-структурного аналізу та методу логічного узагальнення. Емпіричне дослідження здійснювалося із застосуванням статистичного та порівняльного аналізу для визначення взаємозв'язку між стилями батьківського виховання та проявами емоцій у дітей. Розробка рекомендацій щодо оптимізації батьківських моделей поведінки та стимулювання позитивного емоційного розвитку дітей базувалася на

системному підході, що дозволяє враховувати взаємозв'язок усіх складових сімейної взаємодії.

Інформаційно-теоретичною основою дослідження стали праці провідних зарубіжних та українських психологів, що досліджували питання батьківського впливу на емоційний розвиток дитини, сучасні людиноцентричні концепції розвитку особистості, а також результати клінічних і педагогічних досліджень, присвячених взаємодії дітей та батьків і її впливу на формування емоційної сфери дитини.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Перелік використаних джерел налічує 100 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ БАТЬКІВСЬКИХ МОДЕЛЕЙ ПОВЕДІНКИ НА ЕМОЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ

1.1. Психологічні особливості емоційного розвитку дитини

Емоційна складова психічного стану дитини виступає важливим регулятором її поведінки та різних видів діяльності у процесі становлення особистості. Тому особливої уваги потребує формування та розвиток емоцій ще з раннього дитячого віку. На відміну від дорослих, емоційні прояви дітей вирізняються різноманіттям і безпосередністю: діти, як правило, не здатні приховувати власні переживання, що зумовлює їх відкритість, часту зміну настрою, а також підвищену рухливість, імпульсивність чи вчинки, які здійснюються на несвідомому рівні. Такі прояви є характерною формою вираження дитячих емоцій. Розвиток дитини має відбуватися гармонійно, із застосуванням індивідуально зорієнтованих підходів, однак у будь-якому випадку необхідно враховувати емоційні переживання та почуття дитини. Крім того, вибір методів виховання залежить від психофізичного стану дитини та її вікових особливостей.

Проблема емоційного благополуччя дітей неодноразово ставала предметом наукових досліджень, оскільки воно розглядається як важлива умова повноцінного розвитку особистості. Так, на думку Абрамян Л.А., Лісіної М.І., Репіної Т.А., емоційне благополуччя доцільно трактувати як стійкий позитивний емоційний стан дитини, що ґрунтується на задоволенні її провідних вікових потреб як біологічного, так і соціального характеру [3].

Інші дослідники, зокрема Кошельова А.Д., Перегуда В.І., Ільїна І.Ю., Сverdлова Г.А., Арнаутова Є.П., визначають емоційне благополуччя як стабільний, емоційно комфортний стан дитини, який формує її ставлення до навколишнього світу та впливає на особливості переживань, розвиток

пізнавальної і емоційно-вольової сфер, способи подолання стресових ситуацій, а також характер взаємин з однолітками [16].

Підґрунтям емоційного благополуччя дитини виступає гармонія та внутрішня рівновага. Узгодженими мають бути інтелектуальний, фізичний і психологічний розвиток, оскільки лише за цієї умови забезпечується успішне виконання різних видів діяльності та повноцінне зростання особистості.

У структурі емоційного стану дитини виокремлюють низку взаємопов'язаних компонентів, які в сукупності формують баланс між позитивними й негативними проявами емоційного розвитку. До них належать: переживання задоволення або незадоволення як домінантний фон настрою; відчуття успіху чи неуспіху в процесі досягнення поставлених цілей; стан фізичного комфорту та відсутність зовнішньої загрози; емоційний комфорт у взаємодії з іншими людьми; переживання оцінки з боку оточення результатів власної діяльності.

Зазначені елементи не можуть бути повністю відсутніми, проте на емоційному континуумі вони можуть займати різні позиції — від позитивних до негативних. Для комплексного розуміння взаємодії матері й дитини в контексті емоційного розвитку важливо враховувати, що як позитивні, так і негативні емоції є невід'ємними складниками формування психічно здорової особистості.

Згідно з підходом Брюханової Т.Г., виокремлюють три основні рівні розвитку дитини [3]. 1. Високий рівень. Для високого рівня характерним є емоційно-приймаючий і підтримувальний тип взаємодії. Діти цього рівня активно та добровільно взаємодіють із дорослими й однолітками, виявляють бажання бути частиною колективу, здатні виконувати різні соціальні ролі — як лідерські, так і підпорядковані. Вони швидко вирішують конфліктні ситуації, можуть поступатися, водночас уміють відстоювати власну позицію. Представники цієї групи відзначаються достатнім рівнем самостійності та здатністю контролювати власні емоційні прояви.

2. Середній рівень. Для цього рівня характерна помірна сформованість самостійності дитини. Взаємодія з дорослими відбувається переважно за необхідності, а не з власної ініціативи. Інтерес до однолітків виражений слабо, однак дитина здатна підтримувати контакти в межах обмеженого соціального кола, наприклад шкільного класу або групи друзів за місцем проживання. Емоційні реакції можуть проявлятися у вигляді нетривалих істеричних епізодів, проте вони не мають систематичного характеру. У груповій діяльності діти цього рівня можуть посідати як активну, лідерську позицію, так і займати пасивну роль залежно від ситуації.

3. Низький рівень. Дитина з низьким рівнем розвитку емоційної сфери зазвичай замкнена, уникає спілкування з дорослими або ігнорує його. Емоційні стани найчастіше виражаються через крик чи різкі поведінкові реакції. У колективі така дитина може виконувати різні соціальні ролі, проте переважно займає пасивну позицію.

На думку Лісіної М.І., потреба у спілкуванні є базовою для дітей, оскільки вони перебувають у постійній взаємодії з дорослими, які, ініціюючи комунікацію та демонструючи емоційні реакції, формують у дитини потребу в емоційному контакті з іншими членами соціуму [23]. У результаті виникає ситуативно-особистісна форма спілкування. Емоційний стан дитини та осіб, що постійно з нею взаємодіють, безпосередньо впливає на розвиток її пізнавальних здібностей. Значення емоційного спілкування між дорослим і дитиною полягає передусім у формуванні емоційного благополуччя, а також у запобіганні та подоланні наслідків емоційної депривації.

Особливу роль в емоційному спілкуванні відіграє мати, оскільки саме від неї значною мірою залежить рівень емоційного комфорту дитини. У зв'язку з цим науковці виокремлюють два основні напрями дослідження емоційного комфорту як чинника психологічного впливу. Перший напрям пов'язаний із підлітковим і передпідлітковим віком, який є складним етапом розвитку дитини. У цей період часто спостерігаються порушення у системі «мати – дитина», що негативно позначається на емоційно-особистісній сфері.

Другий напрям орієнтований на вивчення емоційних взаємин матері й дитини з позиції їх впливу на подальший психологічний розвиток [7].

Перший із зазначених напрямів охоплює ранній та дошкільний вік дитини. Для нього характерні формування базової довіри до світу й соціального оточення, а також переважно позитивний емоційний фон. Оцінювання поведінки та емоційного розвитку дитини в цьому випадку здійснюється через аналіз материнської поведінки. У такому контексті поведінка матері відображає потребу дитини в увазі з боку дорослого, що має проявлятися у доброзичливому ставленні та позитивних емоціях, які забезпечують відчуття безпеки.

Другий напрям безпосередньо пов'язаний із категорією емоційного комфорту. Емоційний комфорт розглядається як одна з ключових умов формування оптимального психічного стану дитини в системі «Я – Світ». За відсутності позитивного емоційного відгуку з боку матері повноцінний психологічний розвиток дитини ускладнюється [33].

Базовим поняттям емоційного розвитку виступає емоційне благополуччя. Це багатокомпонентне явище, що залежить від сукупності чинників - культурних, соціальних та індивідуально-психологічних. Саме тому високий рівень емоційного благополуччя дитини розглядається як один із критеріїв успішності материнства [10].

Із зазначеним поняттям тісно пов'язана емоційна поведінка, яку можна визначити як сукупність емоційних реакцій, що виникають у відповідь на зовнішні та внутрішні стимули.

Отже, емоційне благополуччя дитини можливе за наявності низки базових показників (рис. 1.1).

Воно передбачає задоволення потреби дитини у спілкуванні в умовах психологічного комфорту та доброзичливої атмосфери між дорослими й дітьми, до формування якої нерідко залучаються й педагоги. Для повноцінного особистісного розвитку дитини визначальним є стійкий позитивний емоційний стан.

- посміхається;
- поводить ся природно в різних ситуаціях;
- товариський;
- доброзичливий;
- здатний вислухати інших;
- не грубіянить, але здатний довести свою точку зору, пояснюючи та аргументуючи свій вибір;
- ласкавий з рідними та близькими;
- не проявляє агресії;
- у конфліктних ситуаціях знаходить виважене рішення;
- проявляє почуття гумору;
- не підвищує голос;
- зважає на думку оточуючих;
- прислухається до порад дорослих.

Рис. 1.1. Показники емоційного благополуччя у дитини
Джерело: [29]

Емоційне благополуччя дитини часто визначає рівень її подальшої життєвої та навчальної успішності, оскільки на різних етапах розвитку вона стикається зі стресовими ситуаціями та емоційними переживаннями, які з часом можуть спричиняти формування невротичних реакцій [28].

У зв'язку з цим стабільний емоційний стан виступає важливою передумовою гармонійного розвитку особистості.

Фахівці у галузі дитячої психіатрії розглядають психологічний клімат у сім'ї як один із ключових чинників розвитку дитини. За умов підвищеного емоційного та психічного напруження в родинному середовищі у дитини можуть з'являтися такі реакції, як замкнутість, пригнічений настрій, тривожність або страх.

Оскільки діти ще не володіють сформованим аналітичним мисленням, вони схильні беззастережно довіряти словам і оцінкам дорослих, які мають для них авторитетне значення.

У більшості випадків дитина звертається по підтримку та пораду саме до батьків. Якщо ж у відповідь на її запитання батьки реагують роздратовано або емоційно відсторонено, дитина інтерпретує таку поведінку як небажання спілкуватися з нею, не враховуючи при цьому можливі труднощі чи проблеми, з якими можуть стикатися самі батьки. Це, у свою чергу, може негативно впливати на її емоційний стан і відчуття психологічної безпеки.

Дитина звертається до дорослих переважно не з метою отримання поради, а задля емоційної підтримки та заспокоєння.

За умови, що ця потреба задовольняється повною мірою, у дитини формується відчуття емоційного комфорту, а також здорова прихильність до значущого дорослого [21].

Водночас важливо враховувати необхідність педагогічної підтримки сім'ї, оскільки дитина функціонує в соціальному середовищі та постійно взаємодіє з іншими людьми. У зв'язку з цим доцільно визначити коло завдань, які виконує педагогічна наука в процесі надання допомоги сім'ям, що виховують дітей (рис. 1.2).

У дошкільному віці особливо важливо усвідомлювати, що саме на цьому етапі закладаються основи пізнавальної та практичної діяльності дитини. Діти активно орієнтуються на поведінку дорослих, наслідуючи їх не лише у діях, а й у способах емоційного реагування, переймаючи характерні звички та моделі прояву почуттів.

Окрім значущих дорослих, зразками для наслідування стають персонажі казок і мультиплікаційних фільмів, при цьому діти переймають як позитивні, так і негативні риси.

За умови адекватних емоційних реакцій дорослого на зовнішні та внутрішні стимули дитині легше орієнтуватися у складній системі особистісних характеристик людини [14].

- надання кваліфікованої консультативної та практичної допомоги батькам з догляду за дитиною, проблемам її виховання та розвитку;
- вироблення єдиного стилю виховання та спілкування з дитиною в ДНЗ та сім'ї;
- активізація та збагачення виховних умінь батьків, підтримка їх впевненості у власних педагогічних можливостях;
- формування у батьків потреби в частому індивідуальному спілкуванні з дітьми.

Рис. 1.2 Основні завдання педагогічної науки в рамках допомоги батькам з дітьми для формування емоційного благополуччя

Джерело: [34]

Водночас слід зважати на те, що дитина засвоює норми поведінки не всіх дорослих, а лише тих, хто має для неї авторитет. Перші групи за соціометричним статусом у дитячому середовищі починають формуватися приблизно у п'ятирічному віці. Поведінка дитини стосовно однолітків у цей період вирізняється відносною стабільністю.

Така вибірковість зумовлена зростанням ролі мотиваційної сфери, де провідним мотивом виступає задоволення потреби в ігровій діяльності. Наступним важливим критерієм відбору соціального оточення стає орієнтація на позитивні особистісні якості інших дітей, зокрема доброзичливість, життєрадісність, чесність та чуйність.

Близько шести років вибір соціальної групи, що забезпечує емоційне благополуччя, починає визначатися здатністю однолітків до спільного виконання певних видів діяльності, таких як малювання, рухливі ігри або спів. Це свідчить про зміну та ускладнення мотивів формування дитячих соціальних об'єднань [11].

Емоційне благополуччя дитини не може формуватися поза виховним впливом. Виховання передбачає аргументоване пояснення батьками правильності чи помилковості вчинків дитини. Водночас варто враховувати суб'єктивність батьківських оцінок, проте дитина має можливість вислухати позицію дорослого і, спираючись на його життєвий досвід, сформулювати власне рішення.

На практиці батьки нерідко застосовують непрямі методи впливу, зокрема крик або лайку, через що демонструють роздратування, невдоволення та завищені або необґрунтовані вимоги до поведінки дитини, які вона не завжди спроможна виконати [2].

Особливе значення для емоційного розвитку має емоційна підтримка, адже саме через неї батьки передають дитині співчуття, любов і тепле ставлення. Батьківське ставлення як чинник емоційного благополуччя дитини охоплює такі складові: загальне прийняття або відторгнення дитини, міжособистісну дистанцію між батьками і дитиною, характер та напругу батьківського контролю, а також уявлення батьків про соціальну бажаність поведінки дитини [4].

Взаємини між батьками і дітьми мають складний і суперечливий характер, тому їх доцільно розглядати з урахуванням конкретних життєвих обставин і часових чинників.

Отже, емоційний розвиток дитини значною мірою ґрунтується на провідній ролі сім'ї у виховному процесі. Саме сім'я виконує широкий спектр функцій, необхідних для становлення психологічно здорової особистості, тому під час аналізу емоційного розвитку дітей важливо враховувати потребу у позитивному емоційному досвіді.

Поняття емоційного розвитку можна визначити як формування стабільного й комфортного емоційного середовища в сім'ї та серед однолітків, яке сприяє гармонійному розвитку дитини та підвищує її стійкість до стресових ситуацій. Тісно пов'язаними з цим поняттям є емоційна поведінка дитини, система емоційних взаємин і виховний вплив.

1.2. Психологічні аспекти батьківського ставлення до дітей

Повноцінне становлення дитини можливе лише за умови створення в сім'ї сприятливого середовища, яке значною мірою визначається моделями дитячо-батьківської взаємодії. Зміст батьківсько-дитячих моделей поведінки формується з суб'єктивно оцінюваних і свідомо вибіркових компонентів, що проявляються в уявленні батьків про власну дитину та зумовлюють особливості їхнього сприйняття, стиль спілкування, а також характер і способи виховного впливу.

Дитячо-батьківські моделі поведінки являють собою систему взаємин між дитиною і дорослим або особою, що її замінює, яка має специфічний зміст і динаміку. Саме ця система становить основу сімейного мікросередовища та визначає подальший напрям особистісного розвитку дитини. Дослідженнями доведено, що тип батьківських відносин істотно впливає на формування певних особистісних рис, рівень і характер соціалізації, а також на здатність дитини до майбутньої адаптації. Порушення взаєморозуміння між дитиною та батьками може спричиняти виникнення невротичних, асоціальних і девіантних проявів у поведінці.

Аналізуючи дитячо-батьківські відносини, доцільно виокремити їх ключові показники. Одним із них є позиція батьків, яка відображає ступінь емоційного прийняття дитини, систему цінностей і мотивів дорослих, образ батьків, що транслюється дитині, обрану модель рольової поведінки, а також рівень задоволеності виконанням батьківської ролі [15].

Іншим важливим показником виступає тип сімейного виховання. Він характеризує емоційний характер взаємин між батьками і дітьми, стиль їхнього спілкування, рівень задоволення потреб дитини, механізми батьківського контролю та послідовність виховних дій. Стиль виховання передбачає певний спосіб взаємодії з дитиною, використання прийнятних форм впливу і, по суті, виступає стратегією поведінки батьків у різних життєвих ситуаціях. На думку Є.О. Смирнової, стиль сімейного виховання

слід розуміти як найбільш типовий спосіб ставлення батьків до дітей, що проявляється у специфіці мовного звернення та характері взаємодії з використанням визначених психолого-педагогічних засобів і методів впливу [33, с. 103].

Окреме значення має образ батька як вихователя, який формується в межах сімейного виховання. Дитина виступає повноправним учасником дитячо-батьківських відносин нарівні з дорослими, тому те, як батько презентує себе у взаємодії, визначає сприйняття його дитиною [12].

Батько привносить у сімейне середовище уявлення про світ, працю, техніку, що сприяє формуванню у дитини професійних орієнтацій, соціально значущих ідеалів та життєвих цілей. Наявність братів і сестер створює особливий динамічний простір розвитку. Спільні ігри, розподіл іграшок, ласощів і батьківської уваги, розв'язання конфліктів, переживання ревностей і суперництва допомагають дитині легше адаптуватися до соціального життя.

Виховання в родині, де є брати і сестри, сприяє більш повному сприйняттю навколишнього світу, формуванню впевненості в собі та відчуття захищеності. Водночас істотний вплив на сімейне виховання має старше покоління. Психологічний клімат у родині значною мірою залежить від характеру взаємин між батьками, бабусями і дідусями, а також від їхнього ставлення до процесу виховання. Участь старшого покоління може мати як позитивні, так і негативні наслідки для внутрішньосімейних відносин і загального емоційного фону.

Слід підкреслити, що порушені або неадекватні стилі виховання негативно відбиваються на психічному розвитку дитини. Різноманітні способи догляду і виховного впливу, застосовувані з раннього віку, суттєво впливають на формування особистості дитини та особливості її поведінки.

Е. Г. Силяєва у своїх дослідженнях окреслила чотири основні типи материнських установок, які суттєво впливають на особливості психічного та емоційного розвитку дитини.

До першого типу належать матері, які природно та без внутрішнього напруження адаптуються до потреб дитини. Для них характерне доброзичливе, приймаюче й терпиме ставлення, що сприяє формуванню у дитини почуття безпеки та емоційної стабільності.

Матері другого типу свідомо докладають зусиль для того, щоб відповідати бажанням і потребам дитини. Однак така адаптація часто супроводжується внутрішньою напругою, відсутністю спонтанності та природності у взаємодії. У поведінці цих матерів нерідко спостерігається прагнення до домінування над дитиною.

Третій тип характеризується низьким рівнем емоційної залученості матері у взаємодію з дитиною. Материнство в цьому випадку базується переважно на почутті обов'язку та відповідальності, а взаєминам бракує теплоти й емоційної відкритості. Основним виховним інструментом стає жорсткий контроль, який проявляється, зокрема, у наполегливому та послідовному формуванні навичок у дітей раннього віку.

Для матерів четвертого типу притаманна непослідовність у поведінці. Вони часто не враховують вікові та індивідуальні потреби дитини, припускаються значної кількості виховних помилок і не завжди адекватно розуміють поведінкові реакції своїх дітей. Їхні виховні впливи та реакції на однакові дії дитини можуть бути суперечливими й нестабільними [35, с. 76].

На думку С. Л. Пахапол, саме четвертий тип материнського стилю є найбільш несприятливим для розвитку дитини, оскільки непередбачуваність реакцій матері позбавляє її відчуття стабільності навколишнього світу та підвищує рівень тривожності. Водночас чутлива й емоційно приймаюча мати першого типу, яка своєчасно та адекватно реагує на потреби дитини, формує у неї базову довіру до світу й неусвідомлену впевненість у власній здатності впливати на оточення та досягати поставлених цілей [29].

В. В. Столін у своїх працях також описує низку форм неадекватного батьківського, зокрема материнського, ставлення до дітей. Однією з них є ставлення матері до сина-підлітка як до «замінника» чоловіка. Воно

проявляється у вимозі постійної уваги, турботи, прагненні до надмірної близькості, зацікавленості інтимною сферою життя сина та обмеженні його контактів з однолітками. Такі матері часто скаржаться на відсутність емоційного контакту, намагаються утримати сина поруч і болісно сприймають його прагнення до самостійності.

Іншою формою є надмірна чутливість і симбіотична прив'язаність, що проявляється у гіпертрофованій турботі про дитину, страху за її майбутнє та втраті батьками власної автономії. Недооцінюючи реальні можливості дитини, такі батьки встановлюють максимальний контроль, прагнуть захистити її від усіх труднощів життя і фактично «прожити життя замість неї» (В. І. Захаров). Це призводить до гальмування розвитку дитини, звуження її досвіду та використання примітивних форм спілкування, спрямованих на збереження симбіозу.

Окремо В. В. Столін виокремлює стиль батьківського контролю через позбавлення прихильності. У цьому випадку небажана поведінка дитини, проблеми в навчанні або побутові помилки караються демонстративною байдужістю з боку батьків. Вони уникають прямого вираження незадоволення, не вступають у контакт із дитиною, звертаються до неї в третій особі, створюючи ілюзію її «відсутності». Подібна форма виховання особливо негативно впливає на емоційно чутливих дітей, формуючи у них відчуття непотрібності та глибокої самотності.

У прагненні відновити батьківську прихильність підліток нерідко змушений істотно обмежувати прояви власної індивідуальності, жертвуючи самооцінкою та втрачаючи відчуття особистісної цілісності. У такій ситуації слухняність стає тісно пов'язаною із самооцінкою дитини та збереженням примітивних форм емоційної прив'язаності.

Четвертим різновидом є батьківський контроль, що ґрунтується на формуванні почуття провини. У разі порушення заборон дитину можуть називати «невдячною», такою, що «зрадила батьківську любов», «завдала матері страждань» або навіть «спричинила серцевий напад». Подібні

установки особливо характерні для батьків із підвищеним відчуттям моральної відповідальності. За таких умов розвиток самостійності дитини блокується постійним страхом бути винною у батьківських негараздах і збереженням емоційної залежності [38].

У дослідженнях Е. О. Смирнової виокремлено два основні стилі сімейного виховання: демократичний та контролюючий. Демократичний стиль відзначається інтенсивним вербальним спілкуванням між батьками й дітьми, залученням дітей до обговорення сімейних питань, урахуванням їхньої думки, готовністю дорослих надати допомогу за потреби та вірою в успіх дитини у самостійній діяльності. При цьому батьки намагаються мінімізувати суб'єктивне тлумачення ситуацій з позиції дитини.

Водночас такий стиль передбачає наявність чітких обмежень у поведінці дитини. Батьки, як правило, пояснюють сенс установлених правил, що сприяє відсутності суттєвих розбіжностей між ними та дітьми щодо дисциплінарних заходів [33, с. 103].

Г. А. Сидоров, аналізуючи сім'ї невротичних дітей, виокремив три типи неадекватної батьківської поведінки. До типу А належать емоційно відкидаючі батьки, які не приймають індивідуальні особливості дитини та прагнуть «виправити» її вроджені реакції. Це проявляється у жорсткому контролі, детальній регламентації життя дитини та примусі діяти відповідно до уявлень дорослих про «правильну» поведінку.

Тип Б, або надмірна соціалізація, властивий батькам, які зосереджуються насамперед на фізичному здоров'ї дитини, її статусі серед однолітків, успішності в навчанні та перспективах майбутньої кар'єри. Для цього стилю характерний акцент на інтенсивному розвитку через численні заняття й гуртки, спрямовані на підвищення соціальної конкурентоспроможності дитини.

Тип В визначається як егоцентричне батьківство, коли дитина стає «центром сім'ї», її «кумиром» або «сенсом життя». У такій моделі всі члени

родини зосереджують увагу на дитині, інколи на шкоду її власному розвитку або інтересам інших членів сім'ї [36, с. 27].

У науковій літературі також виділяють два узагальнені типи дитячо-батьківських відносин: гармонійні та дисгармонійні. Гармонійні відносини характеризуються довірливим спілкуванням із батьками, орієнтацією на однолітків, готовністю приймати батьківську допомогу у складних ситуаціях та виконанням «дружніх» рекомендацій дорослих. За критерієм «опір – залежність» розрізняють конфліктну й залежну форми дезадаптивних відносин. Конфліктна форма проявляється низьким рівнем довіри до батьків, ігноруванням їхніх порад і перевагою впливу однолітків. Залежна форма, навпаки, характеризується тісним емоційним контактом із батьками, орієнтацією на їхню думку, постійним прийняттям допомоги та поєднанням прихильності з безумовною покорою.

Отже, відносини між батьками і дітьми є специфічною формою взаємодії, що суттєво впливає на розвиток особистості дитини. У молодшому шкільному віці роль батьків полягає в інформуванні дитини про її здібності та індивідуальні особливості, оцінюванні діяльності й поведінки, формуванні системи особистісних цінностей і стимулюванні самоаналізу власних вчинків. Емоційна залученість батьків у життя дитини виступає важливою позитивною умовою її розвитку, за умови, що вона не перешкоджає формуванню автономії та самостійності.

Ставлення батьків відіграє ключову роль у формуванні особистості дитини. Можна стверджувати, що саме батьки визначають розвиток характеристик і поведінки дитини. Уявлення про те, якою дитина має бути (образ дитини у свідомості батьків), починають формуватися ще до її народження і надалі визначають методи виховання в сім'ї. Батьки оцінюють дії та поведінку дитини, спираючись на власні очікування щодо її поведінки. Якщо ці очікування реалістичні та відповідають можливостям дитини, реалізація цілей сприяє формуванню позитивного самосприйняття та ефективного спілкування. Нереалістичні очікування та

завищені вимоги призводять до невдач, що негативно впливає на самооцінку, впевненість у собі та соціальні навички [34].

Початкові шкільні роки є переломним періодом у розвитку дитини і потребують особливої уваги. У цей час, коли починається процес диференціації, у дитини формується критичне ставлення до дорослих і до самої себе. Під час кризи семи років дитині потрібна підтримка і ласка з боку батьків, особливо батька, адже його ставлення значною мірою впливає на розвиток самооцінки. Якщо мати забезпечує дитині відчуття безпеки, батько повинен навчитися допомагати дитині вирішувати соціальні проблеми. Прихильність батька сприяє розвитку почуття незалежності і формує впевненість у власних силах.

Р. Бернс зазначає, що емоційне тепло і підтримка з боку матері формує у дитини почуття власної значущості, а аналогічна підтримка з боку батька розвиває відчуття компетентності та соціальних навичок. Таким чином, психічний розвиток дитини і її психологічна зрілість базуються на інтеграції материнської та батьківської любові в її психіці.

Батьки виступають основними носіями соціальних зв'язків дитини, а сім'я є ключовим чинником у щоденному житті, формуванні особистості та самооцінки. Для того, щоб дитина могла адекватно сприймати навколишній світ і функціонувати в ньому автономно, важливо забезпечити повне та універсальне спілкування, яке можливо лише в сімейному колі.

А.І. Ліпкіна підкреслює, що на розвиток особистості дитини значний вплив мають міцність сім'ї, стиль виховання та зацікавленість дорослих у справах дитини [19].

М. Куперсміт виділяє три основні умови ефективного спілкування: прийняття дитини батьками, встановлення чітких і зрозумілих правил та надання дитині свободи дій у встановлених межах. Виховання поєднує твердість і гнучкість: твердість передбачає встановлення чітких норм поведінки, гнучкість – надання свободи у межах цих норм. Надмірна

жорсткість і авторитарний стиль виховання призводять до проблем у поведінці, низької самооцінки та підвищеної тривожності [17, с. 33].

Н. І. Непомняща доводить, що існує прямий зв'язок між умовами життя, сімейним вихованням та особливостями сформованої особистості [28, с. 69]. Сім'ї, орієнтовані лише на матеріальне благополуччя та комфорт, ускладнюють розвиток самостійності та продуктивності у дітей. У таких умовах дитина не здатна повноцінно проявляти індивідуальність, виражати себе у спілкуванні та ефективно мислити.

У сім'ях, де практикується спонтанне виховання, спостерігається підвищена емоційність у взаєминах між дорослими та дитиною, а також відсутність системи заохочень і покарань. Це змушує дитину постійно прагнути до визнання та позитивної оцінки за будь-яке, навіть невелике, досягнення. У віці шести–семи років дитина ще не здатна об'єктивно оцінювати себе та власні дії, оскільки реакції дорослих є несистематичними й спонтанними. Н. І. Непомняща зазначає, що надмірно позитивні або недоречні оцінки, які дають батьки, можуть формувати дві крайні форми поведінки: постійний пошук схвалення за будь-яку ціну або байдужість до оцінок інших дорослих та однолітків, що пояснюється переконанням дітей, що «вдома мене завжди хвалять» [29, с. 71].

Такий підхід до виховання не сприяє пізнанню дитиною власного «я». Вона зосереджується переважно на отриманні позитивних оцінок, що підвищує рівень тривожності і ускладнює розвиток здатності до саморефлексії та ефективного спілкування.

Дослідження показують, що діти, виховані в умовах демократичного стилю сім'ї, часто демонструють сильні лідерські якості, схильність до контролю над іншими дітьми і певну агресивність, хоча їх важко контролювати зовнішніми методами. Такі діти фізично розвинені, соціально активні та легко встановлюють контакти з однолітками, проте їм може бракувати альтруїзму, чутливості та емпатії.

Г. Г. Кравцов підкреслює, що безумовна любов батьків є визначальною у формуванні особистості дитини та її соціальної взаємодії. Лише за наявності такої любові дитина усвідомлює власну цінність та важливість своїх батьків [14, с. 47]. Безумовна любов створює необхідне відчуття безпеки в світі, що сприяє гармонійному розвитку особистості та формуванню ефективних комунікативних навичок.

Огляд літератури виявляє певні неадекватні методи, які батьки використовують для впливу на дитину. Спотворене уявлення батьків про дітей часто є наслідком їхньої психологічної нестабільності. Наприклад, матері з підвищеною тривожністю, ригідністю або надмірною соціальною активністю можуть несвідомо приписувати дитині негативні риси, які або не проявлені, або слабо виражені («комплекс розумної Ельзи» з казки братів Грімм). Образ дитини формується під впливом страхів і негативних очікувань матері, наприклад страху, що дитина набуде небажані риси, або що вона успадкує неприємні риси батька чи матері.

У міру дорослішання конфлікт між потребою дитини у самоствердженні, повазі та автономії і нав'язаним їй знецінюючим сприйняттям стає більш явним. Постійні спроби відповідати очікуванням батьків для здобуття їхнього схвалення можуть призвести до того, що дитина ототожнює своє самосприйняття зі спотвореним образом, нав'язаним батьками. Якщо батьки мають позитивне ставлення до дитини, такий механізм стимулює її самостійний розвиток. Водночас умовна любов може спричинити прагнення «стати хорошою дитиною» за будь-яку ціну, що обмежує гармонійний розвиток особистості.

Таким чином, ставлення батьків включає не лише любов, але й здатність адекватно оцінювати результати діяльності дитини. Емоційне ставлення значущого дорослого допомагає дитині усвідомити себе та свої можливості, що формує основу для саморегуляції у поведінці та комунікації. Відповідно, ставлення близьких може зміцнювати впевненість у собі або провокувати неадекватну реакцію на невдачу. Організація діяльності дитини,

характер оцінок з боку дорослих, спосіб життя сім'ї та місце дитини в ній мають суттєвий вплив на розвиток особистості.

Деструктивні взаємини з батьками є важливим показником виникнення страхів у дітей. У дослідженні Н. Н. Авдєєвої та Ю. А. Кочетової було висунуто робочу гіпотезу, що характер міжпоколінних відносин безпосередньо впливає на формування і розвиток страхів у дошкільнят.

Було визначено основні фактори, що сприяють виникненню страхів у взаєминах батьків і дітей:

- відсутність прийняття дитини батьками;
- відсутність емоційної прихильності між дитиною та батьками;
- завищені вимоги, які перевищують можливості дитини;
- наявність високої тривожності у сім'ї [1].

Страх є емоційно небезпечним явищем. Психологічні методики виділяють тривожність, страх і занепокоєння як окремі категорії. На думку К. Ізарда, страх характеризується високою інтенсивністю, сприймається як передчуття небезпеки та може включати занепокоєння за власне життя.

Страх часто проявляється як природний рефлекс — пасивно-оборонна реакція, що супроводжується гальмуванням кори великих півкуль мозку. Він виникає у відповідь на загрозовий стимул, який потенційно здатен завдати шкоди. Ця реакція є мимовільною, дитина не може її контролювати, відчуючи сильне хвилювання, занепокоєння або навіть жах. Страх і тривога довгий час вважалися синонімами через схожість проявів, оскільки обидві категорії відображають сприйняття загрози або нестачу безпеки.

Механізм формування страху у дитини включає послідовність:

- відчуття жаху;
- переляк;
- страх;
- тривога;
- побоювання;
- неспокій;

- хвилювання [11, с. 72].

Відмова від визнання особистості дитини в межах сім'ї призводить до формування численних страхів, зокрема страху жити повноцінним життям, що стає фундаментом для розвитку інших тривог. У такій сімейній атмосфері дитина відчуває власну непотрібність, нелюбов до себе та відсутність любові з боку близьких.

У дітей, які зростають у подібних умовах, часто проявляється ворожість у сімейному середовищі. Вони бояться не виправдати очікування дорослих, отримати покарання, зробити щось неправильно або бути осудженими. Також фіксуються страхи щодо медичних процедур та фізичної шкоди.

У таких дітей, як правило, занижена самооцінка, і вони залежні від оцінки інших людей. Згодом вони звикають уникати боротьби навіть у простих ситуаціях. Іноді спостерігається протилежна реакція — постійна боротьба за власну значущість, прагнення довести власну цінність і незалежність.

Якщо дитина усвідомлює, що батьки можуть любити її лише за успіхи та похвали, а сама вона не представляє цінності, у неї виникає невпевненість у собі, формуються прояви самозаперечення та песимістичне ставлення до життя. Такі діти часто демонструють підвищену сором'язливість і уникають демонстрації власних досягнень. Провідним симптоматичним проявом у них є тривожність.

Позитивний вплив на особистість дитини пов'язаний із ставленням найближчих людей, які проявляють максимальну турботу та увагу. При цьому інші соціальні інститути не мають такої значущості і не здатні заподіяти подібної шкоди у процесі виховання.

З соціологічної точки зору сім'я розглядається як:

- первинна соціальна група, де формується початок і подальший хід соціального життя;
- основна одиниця соціалізації;

- інститут, що реалізує різні аспекти життя відповідно до соціальних норм;

- соціальна система, члени якої мають статуси та ролі;
- спільнота, в якій формуються міжособистісні взаємини.

Фахівці, які досліджують сімейні проблеми, зазначають, що сім'я може справляти як позитивний, так і негативний вплив на розвиток дитини. Позитивний ефект забезпечується максимально доброзичливим ставленням батьків та їхньою любов'ю, яку інші соціальні інститути не здатні забезпечити у такій мірі.

На думку Л. Д. Столяренко та С. І. Самигіної, виховання в сім'ї є системою, що формується силами батьків та родичів у межах конкретної сім'ї. Процес виховання є складним і потребує певних принципів і змістовного наповнення. До основних принципів виховання в сім'ї відносять:

- милосердне і гуманне ставлення до дитини;
- залучення дитини до сімейного життя як рівноправного члена;
- відкриті та довірчі відносини між дорослими і дітьми;
- оптимістичний настрій у взаємодії;
- послідовні, реалістичні вимоги;
- допомогу та готовність надавати відповіді на запитання дитини.

Емоційний розвиток дитини залежить від того, чи є сім'я «благополучною» або «неблагополучною», та від того, наскільки вона здатна реалізувати функцію осмислення навколишнього світу. Повнота реалізації цієї функції визначається такими факторами:

- структура сім'ї (повна або неповна);
- стиль виховання;
- рівень емоційних контактів у сім'ї;
- психосоціальні умови всередині сім'ї [14].

А. Н. Кричевець виділяє наступні рівні емоційного контакту у сім'ї:

А – повне відторгнення дитини обома батьками;

В – використання дитини як інструменту вирішення подружніх конфліктів;

С – застосування погроз як виховного механізму, наприклад погроза «розлюблять»;

Д – навіювання дитині її причетності до смерті одного з батьків;

Е – нерозуміння проблем дитини [23].

Для подальшого аналізу важливо вивчити різні аспекти дитячо-батьківських відносин (рис. 1.3).

Відносини між дитиною і батьками розглядаються як головний фактор дитячого розвитку. Мати виступає для дитини, з одного боку, як перше і найважливіше джерело задоволення, як перший об'єкт лібідо, а з іншого - як перший законодавець і «контролер» (З. Фрейд)

Основними дитячо-батьківськими є рівність, співпраця і природні результати. З ними пов'язані два центральних принципи виховання: відмова від боротьби за владу і врахування потреб дитини. При цьому має бути рівність між батьками і дітьми, як в області прав, так і в області відповідальності, рівність, але не тотожність (А. Адлер)

Для кожної дитини характерні три міжособистісні потреби: потреба у включенні, потреба в контролі та потреба в любові. Стосунки дитини і батьків є позитивними, якщо вони насичені контактами, і негативними, якщо батьки спілкування з дитиною зводять до мінімуму. Якщо дитина неадекватно інтегрована в сімейну групу, в подальшому вона може проявляти недостатню соціальну або надсоціальну поведінку. (В. Шутц)

У відносинах між батьками і дитиною існує подвійна інтенція, яка поєднує в собі чуттєву турботу про потреби дитини з почуттям повної особистої довіри до неї. З одного боку, батьки повинні оберігати дитину від небезпек, що її оточують, з іншого - надавати їй певний ступінь свободи, а дитина встановлює необхідний баланс між вимогами батьків і своєю ініціативою (Е. Еріксон)

Рис. 1.3 Тракткування дитячо-батьківських відносин

Джерело: [22]

Аналіз позицій різних авторів свідчить про наявність подвійності у дитячо-батьківських відносинах. З одного боку, батьки відчують до дитини

радість, задоволення, любов, прагнення захистити її та приділити більше уваги.

З іншого боку, у цих відносинах присутні елементи контролю та вимогливості. Батьки виступають посередниками між дитиною і зовнішньою реальністю, знайомлять її з нормами і правилами, оцінюють її дії з точки зору правильності та застосовують певні виховні санкції [6].

В українських сім'ях дедалі частіше зустрічається поняття «неповноцінної сім'ї», яке зазвичай визначається як відсутність одного з батьків. Неповноцінна сім'я може виникати з різних причин: смерть одного з подружжя, народження дитини поза шлюбом, відмова одного з батьків від участі у вихованні, розірвання шлюбу або роздільне проживання батьків. Таким чином, можна виділити основні типи неповної сім'ї: позашлюбну, осиротілу, розлучену та розпадлу.

Самотній батько змушений адаптуватися до нових умов життя, поєднуючи ролі обох батьків у процесі виховання дитини. Унаслідок цього формуються нові взаємини між батьком і дитиною, а також між дитиною і зовнішнім світом [18].

Одинокий батько несе повну відповідальність за проживання дитини, її взаємодію з оточенням і, за можливості, за контакт із другим батьком. Це важливо, оскільки допомагає дитині не відчувати себе «не такою, як усі» і не формувати негативних почуттів щодо відсутнього батька [27].

Ще однією важливою рисою виховання одинокого батька є встановлення здорових відносин з особами протилежної статі, що сприяє швидкому освоєнню дитиною соціальних ролей чоловіка або жінки у сім'ї та суспільстві [6].

Статистичні дані показують, що розлучення зазвичай ініціює батько, у результаті чого діти переважно виховуються в матріархаті. Виховання в таких сім'ях має специфіку, і водночас спостерігаються типові помилки:

- Життя виключно для дитини. Після втрати чоловіка жінка концентрує увагу на дитині, віддаючи їй увесь вільний час і ресурси. Від цього дитячо-

батьківські відносини набувають тривожного відтінку, а невдачі дитини сприймаються як особистий крах матері [9].

- Очорнення батька. Жінка, що демонструє негативну позицію щодо батька дитини, може призвести до того, що дитина відмовляється від контактів із ним або їй забороняють спілкування.

- Спадковість. У випадках конфліктних відносин матері і сина жінка нерідко приписує синові негативні риси батька, що в дійсності відображає формування його власної чоловічої особистості [20].

- Купівля любові дитини. Після розлучення дитина зазвичай живе з матір'ю, і вона намагається компенсувати відсутність батька, змагаючись у прояві уваги через подарунки та інші засоби «перекупування любові» [13].

У повній сім'ї мама, як правило, забезпечує емоційне благополуччя дитини та формує довірчі стосунки, тоді як батько виконує контрольну функцію та регулює поведінку. У неповних сім'ях ці функції часто виконує один батько, переважно мати, що призводить до дефіциту чоловічої уваги. Це спричиняє ряд проблем:

- відсутність гармонійного розвитку дитини у всіх сферах;
- відсутність чіткої ідентифікації людей за гендерною приналежністю;
- ускладнення спілкування з протилежною статтю;
- надмірна прив'язаність дитини до матері [22].

У повних сім'ях спостерігаються певні психологічні характеристики дитячо-батьківських відносин (рис. 1.4).

Варто зазначити, що психологічні відносини та емоційний розвиток у таких сім'ях досягають більш високого рівня, оскільки одночасна присутність обох батьків дозволяє забезпечити комплексний і всебічний розвиток особистості дитини.

Поняття «нормальна сім'я» є досить умовним. Під ним можна розуміти сім'ю, яка забезпечує мінімальний рівень добробуту, соціального захисту та розвитку її членів, а також створює необхідні умови для соціалізації дітей до досягнення ними психологічної та фізичної зрілості.

1. Любов і турбота. Батьківське ставлення починається з любові до дитини і потреби піклуватися про неї.
2. Відповідальність. Батьки відчують відповідальність за своїх дітей і їхнє майбутнє. Вони намагаються надати їм найкращі можливості і допомогти їм досягти успіху.
3. Авторитетність. Батьки є авторитетом для своїх дітей і мають на них великий вплив.
4. Довіра. Батьки прагнуть, щоб їхні діти довіряли їм і відчували себе захищеними в їхній присутності.
5. Взаєморозуміння. Батьки намагаються розуміти своїх дітей і їхні потреби, враховувати їхні індивідуальні особливості і допомагати їм вирішувати проблеми.
6. Відкритість. Батьки повинні бути відкритими і готовими до діалогу зі своїми дітьми.
7. Підтримка. Батьки повинні підтримувати своїх дітей у скрутні моменти і допомагати їм долати труднощі.
8. Прагнення до розвитку. Батьківське ставлення повинно сприяти розвитку дитини, її самореалізації та досягненню життєвих цілей.

Рис. 1.4 Основні психологічні характеристики дитячо-батьківських відносин у повній сім'ї

Джерело: [23]

Психологи досліджували і продовжують вивчати реальні сім'ї, часто зосереджуючи увагу на їхніх відхиленнях від норми, тобто на аномальних сім'ях. Багато дослідників пов'язують сімейні проблеми передусім із шлюбно-подружніми відносинами [25].

Дитина може всебічно розвиватися лише в сім'ї, де присутня повна статусно-рольова група матері та батька; тільки така сім'я вважається благополучною. У таких родин дитина не лише отримує спілкування, але й засвоює навички співпраці, спостерігаючи за батьками, вчиться домовлятися

як із дорослими, так і з однолітками, а батьки демонструють методи взаємодії з іншими членами суспільства.

Сім'я має велике значення для формування особистості дитини. Розвиток дитини відбувається під впливом взаємин з батьками, братами, сестрами, бабусями та дідусями. При вступі в сім'ю дитина засвоює встановлені в ній норми та зразки поведінки, де основними моделями виступають мати і батько.

Батьки повинні усвідомлювати, що саме від їхньої поведінки залежить формування особистості дитини, засвоєння нею соціальних норм та цінностей сім'ї [30]. Виховання є тонким процесом, який потребує постійного контролю поведінки дитини та батьків, спостереження за ставленням до інших людей і організації сімейного життя з урахуванням сприятливих умов для розвитку особистості, що сприяє її гармонійному формуванню.

Позиція батьків у вихованні істотно впливає на психологічне сприйняття дитиною світу. У випадку відштовхування дитина відчуває себе непотрібною родині, що породжує невпевненість. Часто діти в таких умовах борються за увагу батьків, що проявляється у проблемній поведінці, яка дозволяє їм ставати центром уваги навіть у негативній формі.

Тип батьків, які надмірно оберігають дитину, формує у неї показне ставлення, оскільки дитина прагне звернути на себе увагу оточення, ставлячи власні потреби вище за потреби інших членів сім'ї. Така ситуація найчастіше спостерігається у родинях із однією дитиною, у наймолодшого члена сім'ї або у дітей з певними особливостями здоров'я [1].

Емоційний розвиток дитини передбачає її психологічне здоров'я, задоволення потреб та сприятливу обстановку у всіх сферах життя: сімейній, шкільній та трудовій. Нерідко у дітей виникає емоційна відстороненість, що пов'язано з переживанням негативних емоцій та почуттям самотності.

Соціальний статус дитини у групі є важливим показником її емоційного розвитку. Соціометричний статус визначає позицію дитини у

міжособистісних відносинах. Дитячо-батьківські відносини є стійким явищем, яке може змінюватися під впливом численних факторів.

Аналіз літератури показує, що найпоширенішими механізмами формування характеру дитини є інтерналізовані джерела контролю та розвиток навичок. Адекватний контроль поєднує емоційне прийняття, відкритість і послідовність, а також встановлення реалістичних вимог.

Діти, виховані із застосуванням належних методів, демонструють більшу впевненість у собі, здатність адаптуватися до шкільного середовища, ефективно взаємодіяти з однолітками, бути активними, ініціативними, чуйними та співчутливими. Батьки формують у дітей особисті цінності, ідеали та зразки для наслідування, окреслюють плани для реалізації та встановлюють стандарти виконання дій.

1.3. Батьківське ставлення як фактор емоційного благополуччя дітей

Молодший вік привертає особливу увагу вчених і практиків як ключовий і відповідальний період у житті людини, що є моментом становлення особистості. У цей період спостерігається інтенсивний розвиток психічних процесів і властивостей особистості, дитина активно опановує різні види діяльності. Саме в дитинстві формується самосвідомість, закладаються основи самооцінки, вибудовується ієрархія мотивів та їх взаємне підпорядкування. Найважливішим у цей час є вплив сім'ї на розвиток особистості дитини та роль системи внутрішньосімейних і дитячо-батьківських відносин [8].

Сучасна сім'я функціонує в багатьох сферах життєдіяльності суспільства, тому на клімат у ній впливають численні фактори: політичні, соціально-економічні та психологічні. Зменшення вільного часу батьків через необхідність додаткового заробітку, психологічні перевантаження, стреси та інші патогенні чинники сприяють розвитку дратівливості, агресивності та синдрому хронічної втоми. Батьки, перебуваючи під постійним тиском проблем, іноді проявляють негативні емоції щодо маленької дитини, яка не здатна протистояти психологічній або фізичній агресії близьких. Внаслідок цього діти стають залежними від настрою, емоцій та фізичного стану батьків, що негативно впливає на їх психологічне здоров'я, емоційне благополуччя, комунікативні навички та поведінку в дорослому віці. Психологи й соціологи характеризують сучасні дитячо-батьківські відносини як такі, що демонструють тенденцію до нехтування обов'язками батьків та проявів жорстокості як фізичної, так і психологічної [22].

Дослідження дитячо-батьківських відносин дозволяє виділити низку аспектів, які формують повну картину взаємодії у сім'ї: реальну взаємодію батька з дитиною, ставлення до дитини, обумовлене несвідомою мотивацією батька, та ставлення, сформоване внаслідок рефлексії [31].

На цю триєдність впливають такі чинники:

- індивідуальні особливості батьків та їх поведінкові стратегії;
- психолого-педагогічна компетентність і рівень освіти батьків;
- емоційно-моральна атмосфера в сім'ї;
- діапазон засобів виховного впливу;
- ступінь залученості дитини в життєдіяльність сім'ї;
- врахування актуальних потреб дитини та рівень їх задоволення [25].

Американський психоаналітик Дж. Боулбі виділяє характерні ознаки патогенної батьківської поведінки, що особливо травмують дитину:

- незадоволення потреби дитини в любові та повне її відкидання;
- використання дитини як засобу вирішення подружніх конфліктів;
- застосування погрози «розлюбити» або залишити сім'ю як дисциплінарного заходу;
- пряме або непряме повідомлення дитині про те, що вона є причиною батьківських неприємностей;
- відсутність у дитячому оточенні дорослого, здатного зрозуміти переживання дитини [24].

Особливо важливо, щоб батьки усвідомлювали роль власних установок у емоційно-особистісному розвитку дитини. Безперечно, батьки залишаються найважливішими та найбільш улюбленими людьми для дитини. Їх авторитет, особливо у дошкільному віці, є абсолютним і незаперечним. Діти щиро вірять у непогрішність, правоту та справедливість батьків.

На відміну від сформованої особистості, дитина віком 3–4 років не володіє захисними психологічними механізмами і не здатна керуватися усвідомленими мотивами та бажаннями. Тому батьки повинні уважно ставитися до своїх слів, оцінок дій дитини та уникати установок, які можуть у майбутньому негативно впливати на її поведінку, обмежуючи емоційний розвиток і роблячи життя дитини стереотипним.

За визначенням Кряжевої Н.Л., установки виконують функцію психологічного захисту, допомагаючи дитині зберегти себе та адаптуватися до навколишнього середовища [17]. Прикладами позитивних установок, що

передаються з покоління в покоління, є прислів'я, казки та байки, у яких добро перемагає зло, а мудрість – дурість.

Чернецька Л.В. зазначає, що батьківські установки є одним із найбільш вивчених аспектів дитячо-батьківських відносин. Під ними розуміється система емоційного ставлення батьків до дитини, сприйняття дитини та способи взаємодії з нею [36].

Однією з ключових умов повноцінного розвитку дошкільника є психологічна захищеність, яка передбачає, зокрема, усвідомлення дитиною того, що її люблять. Спілкування батьків із дитиною має бути емоційно насиченим, а не формальним, і приносити радість обом сторонам.

Важливим елементом є вміння дорослого слухати дитину. Діалог сприяє розвитку довіри і взаєморозуміння, а зворотний зв'язок формує здатність до рефлексії – оцінки себе з позиції співрозмовника. Дорослий проектує переживання дитини на власний соціально-емоційний і життєвий досвід, що дозволяє активувати спогади про власне дитинство. Лише коли дорослий на мить дивиться на світ очима дитини, створюється ситуація глибокого прийняття та усвідомлення значущості її проблем [32].

Під час спілкування з дитиною батьки також можуть ділитися власними переживаннями та спогадами, відкриваючи для дитини нові грані власної особистості. Це дозволяє дитині усвідомити, що дорослі також переживають різні емоції. Такі моменти одкровення допомагають дитині розуміти емоційний стан оточуючих, оцінювати себе та власну поведінку, виховують турботу про близьких і зміцнюють самовпевненість [25].

Почуття емоційного комфорту та психологічної захищеності особливо важливе для дітей невпевнених у собі та тривожних. Батьки повинні вислуховувати дитину, ділитися власним досвідом і надавати поради, не применшуючи її проблем формальними фразами, демонструючи щиру зацікавленість. Діти повинні відчувати себе в безпеці, і це завдання виконують люблячі батьки [5].

Прийняття дитини дорослим, її почуттів і особливостей разом із проблемами та радощами сприяє формуванню у неї почуття гідності, розумінню себе і оточуючих, розвитку поваги до інших та потреби у спілкуванні. Таке прийняття ґрунтується на щирій любові батьків і знанні ними індивідуальних особливостей дитини.

Отже, уявлення дитини про сім'ю та сімейні відносини є важливим показником її емоційного благополуччя.

Висновки до розділу 1

1. Емоційний розвиток дитини значною мірою визначається роллю сім'ї у процесі виховання. Сім'я виконує широкий спектр функцій, необхідних для формування психологічно здорової особистості. При аналізі емоційного розвитку слід враховувати важливість позитивних емоцій. Поняття емоційного розвитку передбачає створення комфортного та стабільного емоційного середовища для дитини в сім'ї та серед однолітків, що сприяє її розвитку та формуванню стійкості до стресових ситуацій. До ключових понять належать емоційна поведінка, емоційні взаємини та виховання дитини.

2. Повноцінний розвиток дитини можливий лише у сім'ї, де присутні обидва батьки як повноцінна статусно-рольова група. Така родина вважається благополучною. Дитина в подібній сім'ї набуває не лише соціального спілкування, а й необхідних навичок співпраці. Спостерігаючи за батьками, вона вчиться домовлятися як із дорослими, так і з однолітками, засвоює способи взаємодії з іншими членами суспільства.

3. Сім'я відіграє ключову роль у житті дитини. Формування особистості відбувається під впливом взаємин з батьками, родичами, братами та сестрами, а також з бабусями та дідусями. У сім'ї дитина засвоює встановлені норми та моделі поведінки. Мати і батько є головними прикладами для наслідування. Їх поведінка визначає, які норми і цінності будуть засвоєні дитиною та яким чином сформується її особистість [30].

4. Процес виховання є делікатним і вимагає постійного контролю за поведінкою як дитини, так і батьків. Необхідно стежити за ставленням до інших людей і організовувати сімейне життя так, щоб забезпечити сприятливі умови для розвитку особистості дитини, сприяючи її всебічному і гармонійному становленню.

5. Батьківська позиція у вихованні істотно впливає на сприйняття дитиною навколишнього світу. Якщо дитину відштовхують, вона відчуває

себе непотрібною сім'єю, що формує невпевненість у собі. У таких родинах діти часто намагаються привернути увагу батьків, що проявляється у проблемній поведінці та ставить дитину та її потреби у центр уваги, навіть у негативній формі.

6. Надмірно опікаючі батьки формують у дитини демонстративне ставлення, пов'язане з бажанням привернути увагу до себе. Внаслідок цього її потреби стають важливішими за потреби інших членів родини. Центром уваги стає сама дитина, що характерно для сімей з однією дитиною, молодших дітей або дітей із особливостями здоров'я, через що батьки постійно піклуються.

7. Емоційний розвиток дитини включає психологічне здоров'я, задоволення потреб та сприятливу атмосферу у всіх сферах життя: сімейній, шкільній, трудовій. Часто спостерігається емоційна відстороненість, що пов'язано з переживанням негативних емоцій і почуттям самотності. Соціальний статус дитини у групі є важливим показником її емоційного розвитку. Соціометричний статус визначає її місце в міжособистісних відносинах. Дитячо-батьківські взаємини є стабільним явищем, яке може змінюватися під впливом різноманітних факторів. Уявлення дитини про сім'ю та сімейні взаємини виступає ключовим показником її емоційного благополуччя.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ БАТЬКІВСЬКИХ МОДЕЛЕЙ ПОВЕДІНКИ НА ЕМОЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ

2.1. Організація та методика дослідження

Відповідно до мети та завдань даного дослідження було сплановано та проведено емпіричне вивчення, спрямоване на визначення особливостей впливу батьківських моделей поведінки на емоційний розвиток дітей.

Задум дослідження

Для вивчення цього впливу були підібрані відповідні психодіагностичні методики та організовано емпіричне дослідження. Організація дослідження включала кілька послідовних етапів.

На першому етапі (жовтень 2025 р.) відповідно до гіпотези було визначено мету та конкретні завдання емпіричного дослідження.

Мета дослідження: визначити вплив батьківських моделей поведінки на емоційний розвиток дітей.

Завдання дослідження:

1. Розробити структуру та дизайн емпіричного дослідження.
2. Підібрати психодіагностичні методики та методи математичної статистики для вивчення взаємозв'язку між батьківським ставленням та емоційним розвитком дітей.
3. Провести емпіричне дослідження для виявлення впливу батьківських моделей поведінки на емоційний розвиток дітей.
4. Проаналізувати результати дослідження та визначити характерні особливості впливу батьківських моделей на емоційний розвиток дітей.

Гіпотеза дослідження: за умов батьківського ставлення, яке передбачає повне взаєморозуміння з дитиною, емоційний розвиток дитини характеризується позитивним емоційним настроєм та зниженою тривожністю.

На другому етапі (листопад 2025 р.) було підібрано психодіагностичні методики для дослідження впливу батьківських моделей поведінки на емоційний розвиток дітей.

Використаний діагностичний інструментарій:

Для оцінки взаємин між дітьми та батьками застосовувалось опитування за анкетою «Тест батьківського ставлення» (Parenting Attitudes Test, PAT). Даний інструмент дозволяє оцінити батьківське ставлення у людей, які звертаються за психологічною допомогою щодо питань виховання та спілкування з дітьми.

Батьківське ставлення розглядається як система, що включає емоційні прояви по відношенню до дітей, моделі поведінки у спілкуванні, а також сприйняття і розуміння особистісних рис та дій дитини.

Структура анкети:

Опитувальник складається з п'яти шкал.

1. Шкала «Прийняття і відкидання». Вона відображає загальний емоційний підхід батьків до дитини. На одному полюсі шкали батьки демонструють любов та прийняття дитини такою, яка вона є, поважають її індивідуальність, проводять час разом, підтримують інтереси та плани дитини. На іншому полюсі шкали дитину оцінюють як бідну, нездатну, невдачливу. Батьки вважають, що дитина не досягне успіху через низькі здібності, інтелект і характер, часто відчують гнів, роздратування, образу; не довіряють і не поважають дитину.

2. «Співпраця» характеризує соціально бажану поведінку батьків. Вони цікавляться проблемами та планами дитини, надають їй підтримку та співчують. Батьки цінують інтелектуальні та творчі здібності своєї дитини, заохочують її ініціативність та самостійність, виступаючи як рівноправні партнери. При розбіжностях батьки намагаються враховувати точку зору дитини та довіряти їй.

3. «Шкала симбіозу» відображає міжособистісну дистанцію у стосунках з дитиною. Високий показник свідчить про симбіотичні відносини,

коли батьки відчують єдність із дитиною, прагнуть задовольнити всі її потреби, оберігають від труднощів. При цьому дитина сприймається як маленька та безпорадна, а тривога батьків посилюється, коли дитина проявляє незалежність.

4. «Надмірна авторитарність у соціалізації» відображає рівень контролю над поведінкою дитини. Високі бали свідчать про жорсткі авторитарні методи: батьки вимагають беззаперечного послуху та дисципліни, нав'язують дитині свою волю, карають за непокору. Вони пильно стежать за соціальною поведінкою, звичками, думками та почуттями дитини.

5. «Маленький невдаха» відображає сприйняття дитини батьками. Високі оцінки за цією шкалою свідчать про дитяче ставлення батьків, які приписують дитині невдачі та недоліки.

Вони вважають її меншою за реальний вік, недооцінюють інтереси та почуття, вважають її неврівноваженою, неуспішною та вразливою до негативного впливу. Батьки намагаються захистити дитину від труднощів та строго контролюють її поведінку.

Факторний аналіз показав чотири ключові фактори: «прийняття-відторгнення», «співпраця», «симбіоз» та «надмірна соціалізація». Значущі фактори були виявлені як в експериментальній, так і в контрольній групах: три фактори у експериментальній, чотири - у контрольній, та два фактори у підгрупі «маленьких невдах», які зверталися за психологічною допомогою.

Валідність анкети підтверджена методом визнаних груп. Для визначення відмінностей між факторами експериментальної групи у вибірках використовувався t-критерій. Чотири з п'яти факторів показали дискримінаційну здатність, тобто суттєво відрізнялися між вибірками.

Отже, запропонований опитувальник відображає специфіку установок батьків, що мають труднощі у вихованні дітей [1]. Анкета та ключ для відповідей наведені в Додатку А.

Для визначення емоційного стану дітей також застосовували метод спостереження.

Кожна дитина виражає свої емоції по-різному, тому важливо визначити, в якій мірі вона проявляє емоційні реакції у різних ситуаціях. Саме ці прояви служать основою для оцінки її емоційного стану.

Дослідження емоційних проявів дітей проводилось із використанням методики «Кольоровий тест емоційного стану».

Ця методика передбачає використання шкали для оцінювання емоційного дискомфорту та рівня емоційного благополуччя (табл. 2.1).

Таблиця 2.1.

Шкала для оцінки вираженості емоційних станів

Класна кімната Декларація	Функція	Способи прояву
1 пункт	Відсутність чи дуже слабка емоційна експресія	
2 бали	Емоційний його проявом є	Наслідування, ставлення, слова проти
3 бали	Емоції виражені сильно	Вираз обличчя, мова, моторика

Під час спостереження за дитиною її емоційний стан заноситься до індивідуального бланку (табл. 2.2).

Високі показники за конкретними шкалами - Р (радість), Г (гнів), С (страх), П (печаль) - дозволяють оцінити, чи перебуває дитина у стані емоційного благополуччя або, навпаки, у депресивному стані.

3. Тест шкільної тривожності Філіпса

Ця методика дозволяє визначити рівень і характер тривожності у дітей молодшого та середнього віку. Вона спрямована на вивчення тривожності як

широкого поняття, що включає різні аспекти стійкого емоційного неблагополуччя.

Таблиця 2.2.

Оцінка емоційного благополуччя дитини

	діяльність у режимні моменти							
	індивідуальна поведінка				поведінка в спілкуванні			
оцінка прояви емоційного стану (бали)	р	г	с	п	р	г	с	п
	організована діяльність (заняття, розваги)							
	індивідуальна поведінка				поведінка в спілкуванні			
оцінка прояви емоційного стану (бали)	р	г	с	п	р	г	с	п
	неорганізована діяльність (вільна гра)							
	індивідуальна поведінка				поведінка в спілкуванні			
оцінка прояви емоційного стану (бали)	р	г	с	п	р	г	с	п

Примітка: Р - радість, Г - гнів, С - страх, П - печаль.

Тест складається з 58 питань, які можуть зачитуватися дітям або пропонуватися в письмовій формі. На кожне питання потрібно дати однозначну відповідь: «Так» або «Ні».

Змістовна характеристика кожного синдрому (фактора):

1. Загальна тривожність – загальний емоційний стан дитини, пов'язаний із її участю у житті.

2. Переживання соціального стресу – емоційний стан дитини під час соціальних контактів, особливо з однолітками.

3. Фрустрація потреби в досягненні успіху – несприятливий психічний фон, що обмежує розвиток прагнення до успіху та високих результатів.

4. Страх самовираження – негативні емоції, пов'язані з демонстрацією себе та своїх можливостей іншим.

5. Страх ситуацій перевірки знань – тривога під час перевірки знань, особливо в публічних ситуаціях.

6. Страх не відповідати очікуванням оточуючих – орієнтація на оцінку інших, страх негативних оцінок.

7. Низька фізіологічна опірність стресу – психофізіологічні особливості, що знижують адаптацію до стресових ситуацій та підвищують ризик деструктивних реакцій.

8. Проблеми і страхи у відносинах з учителями – негативний емоційний фон взаємодії з дорослими у школі, що знижує успішність дитини.

4. Методика «Настрій» (С. Панченко)

Проективна методика, яка дозволяє виявити актуальний або типовий емоційний стан дитини та ступінь усвідомлення ним.

Завдяки методиці можна визначити:

- переважні емоційні стани дитини (позитивні чи негативні);
- комфортність перебування дитини вдома або в садочку;
- сприйняття дитиною оточуючих людей і загальний емоційний фон навколо неї.

При груповому обстеженні методика дозволяє оцінити:

- які емоційні стани переважають серед дітей;
- як діти сприймають вихователів, батьків і однолітків;
- загальний емоційний клімат у групі.

5. Метод експертного опитування

Для оцінки даних були залучені два експерти-психологи:

- Перший: 47 років, стаж 21 рік;
- Другий: 56 років, стаж 32 роки.

Третій етап дослідження (грудень 2025 – січень 2026)

- Було сформовано вибірку і проведено емпіричне дослідження за допомогою підібраних психодіагностичних методик.

- База дослідження: Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) №7 Дарницького району м. Києва.

- Вибірка: 20 дітей віком 5–6 років.

Обробка результатів:

- Статистичний аналіз проводився за допомогою методу кореляції Пірсона.

- Четвертий етап:
- Інтерпретація отриманих результатів;
- Формування висновків і рекомендацій.

Ця методологія дозволила комплексно оцінити вплив батьківських моделей поведінки на емоційний розвиток дітей.

2.2. Результати дослідження дитячо-батьківських відносин та емоційного розвитку дітей

У таблиці 2.3 представлені результати опитування, що відображають характер взаємин між дітьми та батьками, а також відповіді матерів.

Таблиця 2.3.

Результати опитування про ставлення батьків

Ім'я дитина (результат реакції матері)	Прийняти - Відхилити		Соціальна бажаність		Симбіоз		Гіперсоціа лізація		Немовля - плитка		Домінуюча поведінка батьків
	Результати %		Результати %		Результати %		Результати %		Результати %		
1. Сашко А.	25	100	4	9,77	1	19,53	6	95,76	2	70,25	Правильно
2. Влад Д.	5	0	9	80,93	6	92,93	2	32,13	0	14,55	Симбіоз
3. Аліса І.	2	0	8	48,82	3	57,96	6	95,76	1	45,57	Симбіоз
4. Даша К.	3	0	9	80,93	3	57,96	2	32,13	1	45,57	Соціальна бажаність
5. Леона К.	2	0	8	48,82	6	92,93	3	53,87	0	14,55	Симбіоз
6. Матвій Л.	15	90,50	3	7,88	2	39,06	4	69,30	5	96,83	Інфантиліза ція
7. Вероніка М.	7	3,79	3	7,88	5	86,63	3	53,87	3	84,19	Симбіоз
8. Сашко М.	4	0	9	80,93	3	57,96	3	53,87	1	45,57	Соціальна бажаність
9. Даша П.	25	100	4	9,77	1	19,53	6	95,76	2	70,25	Правильно
10. Ліза П.	5	0	9	80,93	6	92,93	2	32,13	0	14,55	Симбіоз
11. Кіра П.	2	0	8	48,82	3	57,96	6	95,76	1	45,57	Симбіоз
12. Поліна Р.	3	0	9	80,93	3	57,96	2	32,13	1	45,57	Соціальна бажаність
13. Надя З.	2	0	8	48,82	6	92,93	3	53,87	0	14,55	Симбіоз
14. Микита Ш.	15	90,50	3	7,88	2	39,06	4	69,30	5	96,83	Інфантиліза ція
15. Лео Ш.	7	3,79	3	7,88	5	86,63	3	53,87	3	84,19	Симбіоз
16. Даша Я.	4	0	9	80,93	3	57,96	3	53,87	1	45,57	Соціальна бажаність
17 Сашко І.	25	100	4	9,77	1	19,53	6	95,76	2	70,25	Правильно
18. Вова І.	5	0	9	80,93	6	92,93	2	32,13	0	14,55	Симбіоз
19. Микита Л.	25	100	4	9,77	1	19,53	6	95,76	2	70,25	Правильно
20. Михайло У.	5	0	9	80,93	6	92,93	2	32,13	0	14,55	Симбіоз

Результати обстеження матерів продемонстрували, що 14 з них оцінюють ці відносини як симбіотичні та соціально бажані, 4 матері відкидають їх, а 2 сприймають їх як дитячі. У таблиці 2.4 наведено результати опитування та відповіді тат щодо типу взаємин між дітьми та батьками.

Таблиця 2.4

Відповіді тат про тип відносин між дітьми та батьками

Ім'я дитина (результат реакції тата)	Прийняти - Відхилити		Соціальна бажаність		Сімбіоз		Гіперсоціалізація		Немовля - плитка		Домінуюча поведінка батьків
	Результати %		Результати %		Результати %		Результати %		Результати %		
1. Сашко А.	11	68,35	4	9,77	0	4,72	6	95,76	1	14,55	гіперсоціалізація
2. Влад Д.	5	0	9	80,93	2	39,06	1	13,86	0	14,55	соціальна бажаність
3. Аліса І.	2	0	8	48,82	1	19,53	5	83,79	0	14,55	гіперсоціалізація
4. Даша К.	23	98,73	9	80,93	0	4,72	2	32,13	1	45,57	соціальна бажаність
5. Леона К.	3	0	9	80,93	7	96,65	2	32,13	0	14,55	симбіоз
6. Матвій Л.	15	90,50	9	80,93	2	39,06	4	69,30	1	45,57	соціальна бажаність
7. Вероніка М.	7	3,79	3	7,88	9	96,65	3	53,87	0	14,55	симбіоз
8. Сашко М.	2	0	9	80,93	1	96,65	2	32,13	0	14,55	симбіоз
9. Даша П.	11	68,35	4	9,77	0	4,72	6	95,76	1	14,55	гіперсоціалізація
10. Ліза П.	5	0	9	80,93	2	39,06	1	13,86	0	14,55	соціальна бажаність
11. Кіра П.	2	0	8	48,82	1	19,53	5	83,79	0	14,55	гіперсоціалізація
12. Поліна Р.	23	98,73	9	80,93	0	4,72	2	32,13	1	45,57	соціальна бажаність
13. Надя З.	3	0	9	80,93	7	96,65	2	32,13	0	14,55	симбіоз
14. Микита Ш.	15	90,50	9	80,93	2	39,06	4	69,30	1	45,57	соціальна бажаність
15. Лео Ш.	7	3,79	3	7,88	9	96,65	3	53,87	0	14,55	симбіоз
16. Даша Я.	2	0	9	80,93	1	96,65	2	32,13	0	14,55	симбіоз
17 Сашко І.	11	68,35	4	9,77	0	4,72	6	95,76	1	14,55	гіперсоціалізація
18. Вова І.	5	0	9	80,93	2	39,06	1	13,86	0	14,55	соціальна бажаність
19. Микита Л.	11	68,35	4	9,77	0	4,72	6	95,76	1	14,55	гіперсоціалізація
20. Михайло У.	5	0	9	80,93	2	39,06	1	13,86	0	14,55	соціальна бажаність

Результати обстеження батьків виявили, що установки, пов'язані зі співжиттям і соціальною бажаністю, спостерігалися у 16 батьків, тоді як надмірна соціалізація була характерна для 5 батьків. У таблиці 2.5 представлені результати діагностики типів батьківського ставлення.

Таблиця 2.5

Типи батьківської поведінки

Ім'я дитини	Типи батьківської поведінки
1. Сашко А.	Відкидання/гіперсоціалізація
2. Влад Д.	Відкидання/гіперсоціалізація
3. Аліса І.	Симбіоз/соціальна бажаність
4. Даша К.	Симбіоз/соціальна бажаність
5. Леона К.	Соціальна бажаність/симбіоз
6. Матвій Л.	Симбіоз/соціальна бажаність
7. Вероніка М.	Інфантилізація/виключення
8. Сашко М.	Інфантилізація/виключення
9. Даша П.	Симбіоз/Симбіоз
10. Ліза П.	Соціальна бажаність/симбіоз
11. Кіра П.	Відкидання/гіперсоціалізація
12. Поліна Р.	Відкидання/гіперсоціалізація
13. Надя З.	Симбіоз/соціальна бажаність
14. Микита Ш.	Симбіоз/соціальна бажаність
15. Лео Ш.	Соціальна бажаність/симбіоз
16. Даша Я.	Симбіоз/соціальна бажаність
17 Сашко І.	Інфантилізація/виключення
18. Вова І.	Інфантилізація/виключення
19. Микита Л.	Симбіоз/Симбіоз
20. Михайло У.	Соціальна бажаність/симбіоз

Таким чином, більшість сімей демонструють наявність симбіотичних або соціально бажаних відносин між батьками та дітьми, згідно з оцінками батьків. Шкала симбіозу відображає рівень міжособистісної дистанції у спілкуванні з дитиною. Батьки, які набрали високі бали за цією шкалою, характеризуються як ті, що мають симбіотичні взаємини з дитиною.

Змістовно це проявляється у прагненні батьків розглядати себе єдиним цілим із дитиною, задовольняти всі її потреби та захищати від життєвих труднощів і проблем. Діти у таких родинх сприймаються як маленькі та вразливі, а батьківська тривога посилюється, коли дитина стає більш самостійною, адже батьки рідко свідомо надають їй незалежність.

Шкала соціальної бажаності характеризує зацікавленість батьків у справах і планах дитини, їх прагнення допомогти та прояв співчуття. Батьки цінують і пишаються інтелектуальними та творчими здібностями дітей, заохочують їхню ініціативу та незалежність, прагнуть виступати як рівноправні партнери, довіряють дитині та намагаються враховувати її точку зору у випадках розбіжностей. Іншими словами, батьки піклуються про дітей, але надмірна увага і занепокоєння іноді можуть призводити до емоційного дистанціювання дітей, що потенційно негативно впливає на їхній особистісний розвиток.

Нижче представлені результати дослідження емоційних станів дітей за допомогою методики «Кольоровий тест емоційного стану». Дітей просили уявити ситуацію прогулянки в парку з батьками і вибрати клітинку, що відповідала їхньому настрою в цей момент. Другий варіант передбачав уявлення походу до дитячого садка. За результатами діагностики було виявлено, що у чотирьох дітей спостерігається негативний емоційний стан, про що свідчили вибрані сірі, коричневі або чорні картки. Серед них – Саша А., Влад, Саша І. та Вова І., троє з яких – старші діти.

Діти вибирали сірий колір, асоціюючи його з походом до дитячого садка, що свідчить про їхню байдужість і нудьгу під час цієї діяльності. Часто така реакція виникає, коли дитина не бачить мети або сенсу в діяльності, оскільки вона проходить не зовсім успішно. Коли ж діти пов'язують кольори із сімейними подіями, вони обирають коричневі або чорні квадрати, що вказує на емоційний та фізичний дискомфорт. Це може свідчити про занепокоєння дитини щодо того, що її успішність не відповідатиме очікуванням батьків або вчителів.

Таблиця 2.6

Результати діагностики емоційного стану дітей за допомогою
«Кольорового тесту емоційного стану»

Ім'я та прізвище дитини	Приклад 1	Варіант 2	Емоційний стан
1. Сашко А.	шоколад	сірий	несприятливий
2. Влад Д.	сірий	зелений	несприятливий
3. Аліса І.	блакитний	зелений	затишний
4. Даша К.	зелений	червоний	затишний
5. Леона К.	червоний	зелений	затишний
6. Матвій Л.	червоний	блакитний	затишний
7. Вероніка М.	зелений	червоний	затишний
8. Сашко М.	червоний	зелений	затишний
9. Даша П.	синій	червоний	затишний
10. Ліза П.	зелений	блакитний	затишний
11. Кіра П.	червоний	зелений	затишний
12. Поліна Р.	зелений	зелений	затишний
13. Надя З.	зелений	червоний	затишний
14. Микита Ш.	зелений	блакитний	затишний
15. Лео Ш.	голубий	зелений	затишний
16. Даша Я.	блакитний	блакитний	затишний
17. Сашко І.	чорний	сірий	несприятливий
18. Вова І.	шоколад	сірий	несприятливий
19. Микита Л.	блакитний	червоний	затишний
20. Михайло У.	червоний	блакитний	затишний

Негативне ставлення дітей до подій у сім'ї проявляється у протестах, непокорі та відкритих конфліктах із батьками. Порівняння цих даних із результатами діагностики дитячо-батьківських взаємин показує, що батьки цих дітей демонструють інфантильні, відкидаючі та надмірно соціалізуючі моделі поведінки. Вони оцінюють своїх дітей як поганих, неадекватних або неуспішних, вважаючи, що дитина не здатна досягти успіху через недостатні здібності, інтелект або обдарованість.

Батьки часто відчують роздратування, розчарування або образу на своїх дітей, їм бракує довіри та поваги до них. Вони вимагають беззаперечного послуху та суворо контролюють дисципліну, намагаючись нав'язати дитині свої вимоги, навіть якщо вона не може відстоювати власні бажання. Суворі покарання застосовуються у випадку непослуху. Батьки

приділяють значну увагу соціальній поведінці, індивідуальним особливостям, звичкам, думкам та почуттям дитини.

Таким чином, такий тип дитячо-батьківських відносин сприяє формуванню у дітей негативних емоцій, страху та агресії по відношенню до сім'ї та оточення.

Таблиця 2.7

Спостереження за поведінкою дітей у дитячому садку

Ім'я та прізвище дитини	Сприйняті емоції (емоції, виражені більше 5 разів за період, що спостерігається)			
	Щастя	Почуття	Страх	Смукот
1. Сашко А.	+	+		
2. Влад Д.	+		+	+
3. Аліса І.	+		+	
4. Даша К.	+			
5. Леона К.	+		+	
6. Матвій Л.	+			
7. Вероніка М.	+	+		
8. Сашко М.	+	+		
9. Даша П.	+		+	
10. Ліза П.	+		+	
11. Кіра П.	+		+	
12. Поліна Р.	+			
13. Надя З.	+			+
14. Микита Ш.	+			
15. Лео Ш.	+		+	
16. Даша Я.	+			
17 Сашко І.	+			
18. Вова І.	+	+	+	+
19. Микита Л.	+			
20. Михайло У.	+	+		

Таким чином, на основі спостережуваних проявів емоційного стану дітей можна зробити висновок, що Вова та Влад Д. перебувають у стані емоційного пригнічення. Ці діти проявляють радість, але водночас відчують гнів, смуток і страх. Гнів також спостерігався у поведінці Саші А., Вероніки М., Міші В. та Саші І. Порівняння результатів дослідження дитячо-батьківських взаємин із вираженням емоцій у поведінці дітей показало, що більшість дітей із негативними емоційними проявами мали несприятливі стосунки в сім'ї.

Далі проводився тест шкільної тривожності Філіпса серед молодших школярів, результати якого наведено на рис. 2.1. Аналіз показав, що у 76% дітей спостерігався нормальний рівень тривожності. Це свідчить про наявність певного ступеня занепокоєння, що є природною реакцією на нові ситуації, випробування та очікування в навчальному середовищі. Така тривожність може проявлятися у вигляді нервозності перед виступами, соціальної тривожності або переживань щодо власних успіхів та взаємин з однолітками. Водночас нормальний рівень тривожності не повинен істотно порушувати функціонування дитини або викликати значний дискомфорт.

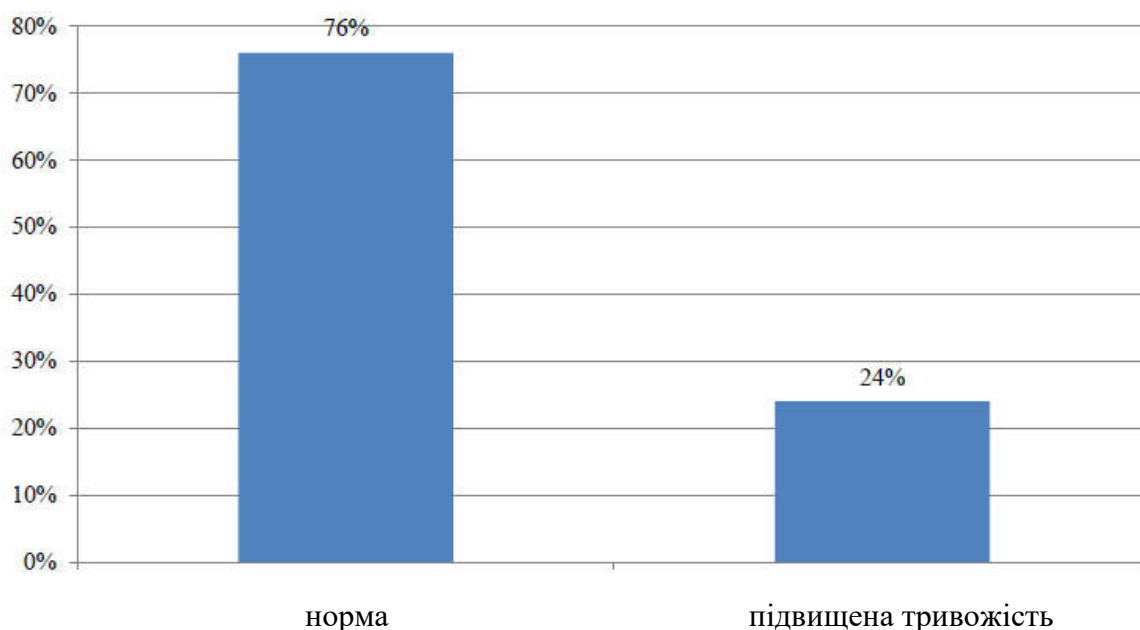

Рис. 2.1. Результати дослідження тривожності дітей
за тестом тривожності Філіпса

Підвищений рівень шкільної тривожності було зафіксовано у 24% дітей. У цих випадках спостерігається високий ступінь занепокоєння, що перевищує нормальні показники. Це може проявлятися підвищеною тривожністю перед відвідуванням садочка, частими фізичними симптомами (наприклад, головним болем або порушеннями роботи шлунково-кишкового тракту), униканням соціальних або життєвих ситуацій, а також схильністю до ізоляції. Підвищена тривожність може негативно впливати на успішність дитини, знижувати її самооцінку та порушувати емоційний розвиток.

Останньою застосованою методикою була методика «Настрій» (С. Панченко), яка проводилася безпосередньо з дітьми. Результатом дослідження стали малюнки, більшість з яких були яскравими та позитивними. Діти зображували сонячний день, море та пляж, ліс, річку тощо. Троє дітей намалювали дощ, пояснивши це своєю симпатією до такої погоди, а лише двоє дітей відобразили похмуре небо та вітер, витримавши весь малюнок у темних тонах.

У цілому результати свідчать про задовільний емоційний стан більшості дітей та усвідомлення ними власного настрою. Водночас виявлені випадки вказують на необхідність подальшої роботи з окремими дітьми в цьому напрямі.

Для переведення результатів методики у бальний формат застосовували метод експертного опитування. Психологи оцінювали емоційний стан автора малюнка за шкалою від 1 (негативний емоційний стан) до 10 (позитивний емоційний стан). Після цього бали підсумовувалися і ділилися на кількість експертів. Результати експертного оцінювання представлені на рис. 2.2.

Отже, проведене дослідження показало, що в батьківському ставленні переважають високі рівні прийняття, підтримки дітей та симбіотичного зв'язку. Водночас більшість батьків не демонструють авторитарного контролю і довіряють успіхам своїх дітей.

Рівень тривожності в досліджуваній групі здебільшого відповідає нормальному показнику.

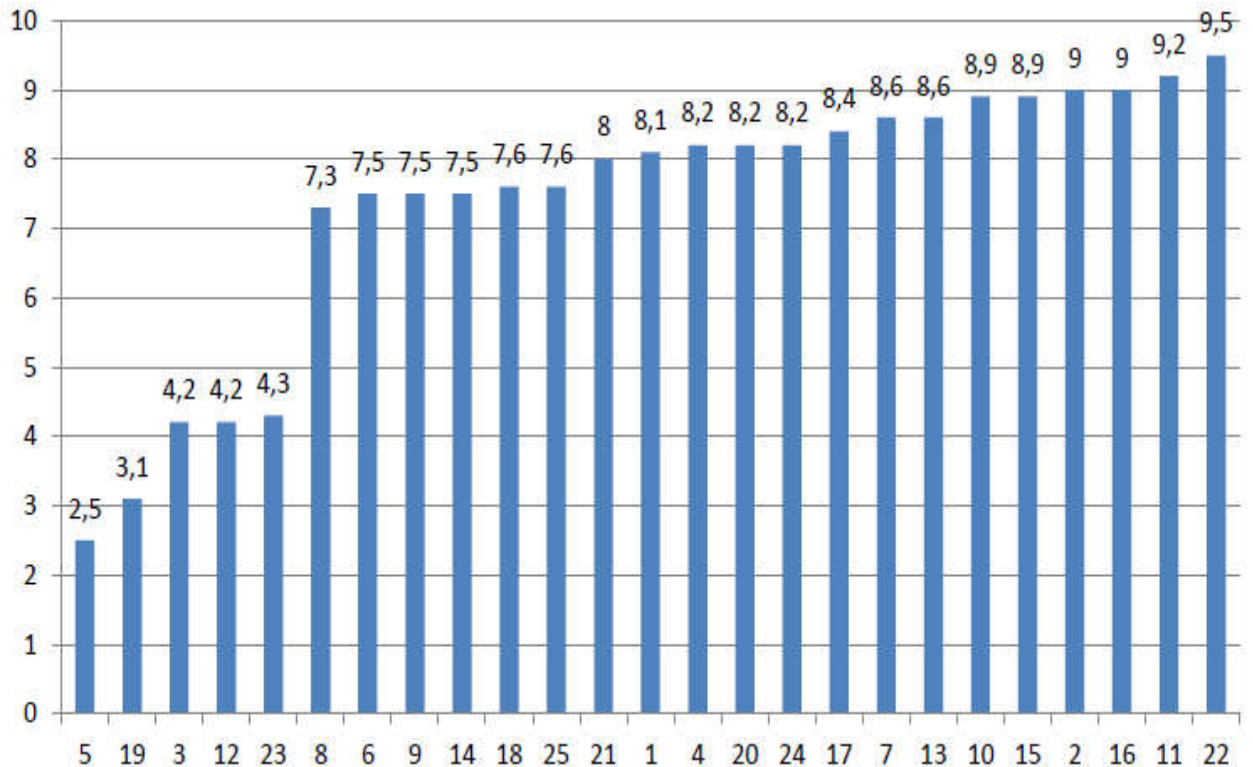

Рис. 2.2. Результати експертного опитування

Для визначення впливу моделей поведінки батьків на емоційний розвиток дітей були застосовані методи математичної статистики. Для цього були використані сирі бальні значення за методиками оцінки батьківського ставлення, тесту шкільної тривожності та методики «Настрій».

На наступному етапі розраховано коефіцієнт кореляції Пірсона, результати якого наведені у таблиці 2.8.

На підставі даних таблиці можна зробити наступні висновки:

Спостерігається сильна позитивна кореляція між стилем прийняття-відхилення та авторитарною гіперсоціалізацією ($r = 0,788$), що свідчить про те, що вищий рівень прийняття дітей супроводжується більш вираженою авторитарною гіперсоціалізацією.

Сильна негативна кореляція спостерігається між симбіозом та авторитарною гіперсоціалізацією ($r = -0,778$), що може вказувати на те, що

високий рівень симбіозу асоціюється з нижчим рівнем авторитарної гіперсоціалізації.

Таблиця 2.8

Коефіцієнт кореляції Пірсона

		Прийняття- відхилення	Образ соціальної бажаності	Симбіоз	Авторитарна гіперсоціалізація	Маленький невдаха
Тест тривожності	Кореляція Пірсона	,702	,577	-,577	,962*	,000
	Знач. (двосторон ня)	,298	,423	,423	,038	1,000
Настрій	Кореляція Пірсона	-,584	-,515	,324	-,846	,117
	Знач. (двосторон ня)	,416	,485	,676	,154	,883

Авторитарна гіперсоціалізація демонструє сильну позитивну кореляцію з тестом шкільної тривожності ($r = 0,962$), що свідчить про те, що більш високий рівень авторитарної гіперсоціалізації пов'язаний із підвищеним рівнем тривожності дітей.

За результатами тесту тривожності виявлено сильну негативну кореляцію з показниками настрою ($r = -0,959$), що вказує на те, що підвищений рівень тривожності асоціюється з нижчим рівнем позитивного настрою.

Таким чином, аналіз таблиці кореляцій дозволяє виявити взаємозв'язок між рівнем тривожності та емоційним розвитком дітей. Це свідчить про те, що діти з високим рівнем тривожності можуть мати нижчий емоційний розвиток та більш негативний настрій.

Гіпотеза про наявність взаємозв'язку між характеристиками дитячо-батьківських відносин і емоційним станом дітей підтверджується: позитивні відносини сприяють зниженню тривожності та покращенню емоційного

стану, тоді як негативні взаємини підвищують рівень тривожності та погіршують настрій.

Нижче наведено рекомендації щодо оптимізації емоційного розвитку дітей та поліпшення взаємин між батьками та дітьми.

Висновки до розділу 2

1. Виходячи з мети та завдань роботи, було сплановано та проведено емпіричне дослідження, спрямоване на виявлення особливостей впливу батьківських моделей поведінки на емоційний розвиток дітей. Мета дослідження полягала у вивченні впливу батьківських моделей поведінки на емоційний розвиток дітей, для чого було підібрано відповідні психодіагностичні методики та організовано емпіричне дослідження.

2. Організація емпіричного дослідження передбачала кілька послідовних етапів. На першому етапі (жовтень 2025 року) відповідно до гіпотези були визначені мета та завдання дослідження. Метою дослідження було виявлення впливу батьківських моделей поведінки на емоційний розвиток дітей. Основні завдання включали:

- розробку дизайну емпіричного дослідження;
- підбір психодіагностичних методик та методів математичної статистики для дослідження взаємозв'язку між батьківським ставленням і емоційним розвитком дітей;
- проведення емпіричного дослідження щодо впливу батьківських моделей поведінки на емоційний розвиток дітей;
- аналіз отриманих результатів із визначенням особливостей впливу батьківських моделей поведінки на емоційний розвиток дітей.

Гіпотеза дослідження полягала у тому, що батьківське ставлення, яке передбачає повне взаєморозуміння з дитиною, сприятиме формуванню позитивного емоційного настрою та зниженню рівня тривожності у дітей.

3. На другому етапі (листопад 2025 року) було здійснено підбір психодіагностичних методик для дослідження впливу батьківських моделей поведінки на емоційний розвиток дітей. Використовувалися наступні інструменти:

- анкета «Тест батьківського ставлення» для оцінки взаємовідносин між дітьми та батьками;

- методика «Кольоровий тест емоційного стану» для діагностики емоційного стану дітей;
- тест шкільної тривожності Філіпса, який дозволяє оцінити рівень тривожності та її прояви у різних аспектах емоційного неблагополуччя;
- методика «Настрій» (С. Панченко), що дозволяє виявити актуальний або типовий для дитини емоційний стан та ступінь його усвідомлення;
- метод експертного опитування за участю двох психологів із досвідом 21 та 32 роки відповідно.

4. На третьому етапі (грудень 2025 – січень 2026 року) була сформована вибірка та проведено емпіричне дослідження із застосуванням обраних психодіагностичних методик. Базою дослідження став Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) №7 Дарницького району м. Києва. У дослідженні взяли участь 20 дітей віком 5–6 років. Обробка отриманих даних здійснювалась за допомогою статистичного аналізу з використанням коефіцієнта кореляції Пірсона. На четвертому етапі проводилась інтерпретація результатів, формування висновків та розробка рекомендацій.

5. Проведене дослідження показало, що в батьківському ставленні переважають високі рівні прийняття, підтримки дітей та симбіотичного зв'язку. Водночас більшість батьків не демонструють авторитарного контролю і довіряють успіхам своїх дітей. У випадках дітей із негативними емоційними станами спостерігається кореляція між проявами дитячості, відторгненням та надмірною соціалізацією батьків: батьки оцінюють своїх дітей як поганих, нездатних або невдалих. Такий тип дитячо-батьківських взаємин може призводити до формування у дитини негативних емоцій, страху та агресії по відношенню до сім'ї та оточення.

В цілому емоційний стан більшості дітей є задовільним, і вони усвідомлюють це. Водночас існують діти, з якими необхідно продовжувати роботу у напрямі корекції емоційного розвитку. Рівень тривожності в групі здебільшого відповідає нормі.

6. Аналіз таблиці кореляцій дозволяє простежити взаємозв'язок між рівнем тривожності та емоційним розвитком дітей. Це свідчить про те, що високий рівень тривожності може асоціюватися із зниженим емоційним розвитком та погіршеним настроєм. Гіпотеза про наявність взаємозв'язку між характеристиками дитячо-батьківських відносин та емоційним станом дітей підтверджується: позитивні взаємини сприяють зниженню тривожності та поліпшенню емоційного стану, тоді як негативні взаємини підвищують рівень тривожності та погіршують настрій.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ МОДЕЛЕЙ ПОВЕДІНКИ ТА ЕМОЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ

3.1. Практичні рекомендації щодо поліпшення емоційного розвитку дітей

У межах проведеного дослідження доцільно запропонувати такі рекомендації батькам з метою оптимізації емоційного розвитку дітей:

1. Насамперед важливо прийняти дитину такою, якою вона є. Її індивідуальні особливості, риси характеру, зовнішні та внутрішні якості є невід'ємною частиною особистості та потребують безумовного прийняття й любові.

2. Батькам варто розширювати знання про соціальний і емоційний розвиток дитини. Розуміння вікових можливостей і потреб дітей допомагає формувати реалістичні очікування щодо їхньої поведінки та розвитку. Наприклад, деякі батьки помилково вважають, що, реагуючи на плач дитини, вони можуть її розпестити, хоча такі дії є природною формою емоційної підтримки.

3. Необхідно підтримувати формування впевненості дитини у собі. З раннього віку важливо допомагати дитині усвідомлювати, що вона здатна розпізнавати власні переживання, а її внутрішній досвід заслуговує на повагу. Це досягається шляхом уважного ставлення до слів дитини про її емоційний стан без нав'язування того, що вона повинна відчувати, навіть за наявності поведінкових обмежень.

Наприклад, визнаючи почуття дитини, можна водночас зберігати чіткі правила. Ігнорування емоційних переживань дитини може призвести до зниження довіри до власних відчуттів у підлітковому віці, а також до труднощів у регуляції емоцій.

4. Важливо приділяти дитині повноцінну увагу. Діти мають високу потребу в спілкуванні, і якісний спільний час із батьками є одним із ключових чинників їхнього емоційного благополуччя. За відсутності регулярної уваги з боку дорослих емоційний стан дитини може погіршуватися.

5. Доцільно акцентувати увагу на позитивних моментах у житті дитини. Позитивні емоції виконують важливу адаптаційну функцію, оскільки сприяють формуванню психологічних ресурсів для подолання майбутніх труднощів.

Батькам рекомендується не лише оцінювати результат діяльності дитини, а й підтримувати інтерес до процесу, заохочуючи обговорення та емоційне проживання успіхів.

6. Варто надавати дитині можливість долати труднощі самостійно. Надмірне прагнення усунути всі перешкоди на шляху дитини не сприяє розвитку психологічної стійкості.

Натомість корисно підтримувати дитину у ситуаціях труднощів, заохочувати наполегливість і доведення справ до завершення. Визнання страху чи тривоги дитини та одночасна підтримка її зусиль сприяють формуванню впевненості та адаптивних стратегій поведінки.

7. Розвиток усіх п'яти органів чуття є важливою умовою емоційного становлення дитини. Доцільно знайомити дитину зі світом у всьому його сенсорному різноманітті. Ефективним засобом можуть бути так звані «коробки емоцій», що містять предмети, пов'язані з певними відчуттями, переживаннями або навичками.

Абстрактні поняття, зокрема щастя, складно пояснити вербально, проте дитині можна запропонувати почути його «звучання», відчути аромат або смак. Тактильні та сенсорні асоціації значно ефективніше сприяють формуванню емоційних уявлень, ніж словесні пояснення.

Особливо корисними для емоційного розвитку є тактильні казки, під час яких можуть використовуватися різноманітні предмети побуту. У процесі

розповіді дитина може відчувати запахи, дотики, слухати музику або звуки природи, що сприяє глибшому емоційному переживанню та кращому запам'ятовуванню.

8. Фізична активність має безпосередній вплив на розвиток мовленнєвих та інших важливих функцій головного мозку. Дослідження доводять, що рухова діяльність активізує мозкову діяльність, покращує кровообіг та сприяє нормалізації життєво важливих процесів. З огляду на це, спорт і рухливі ігри є необхідними складовими гармонійного розвитку дитини.

9. Важливим чинником емоційного розвитку є створення для дитини нових позитивних вражень і так званих «пригод». Різноманітні ситуації, приємні знайомства та нові ігрові простори сприяють соціалізації, розвитку символічного мислення та формуванню здатності розуміти наміри і мотивацію інших людей.

10. Значну роль у формуванні емоційної сфери відіграє музика, зокрема класична. Вона впливає безпосередньо на почуття, не потребуючи вербального пояснення чи візуального сприйняття. Для дитини музика є доступним і дієвим засобом знайомства зі світом емоцій.

11. Читання художніх творів, особливо казок, із виразною емоційною інтонацією сприяє розвитку уяви, збагаченню словникового запасу та формуванню емоційної чутливості. Через сюжет і персонажів дитина навчається розуміти власні емоції та емоційні стани інших людей.

12. Гра є одним із ключових засобів розвитку емоційного інтелекту. У процесі спільної гри дорослі можуть демонструвати різноманітні емоції на прикладі вигаданих персонажів, звертати увагу дитини на мотиви вчинків і переживання. Отриманий ігровий досвід дитина згодом переносить у реальні життєві ситуації.

13. Повноцінний сон є необхідною умовою емоційного та психічного розвитку дитини. Недостатній сон негативно впливає на більшість сфер життєдіяльності. Дітям важливо не лише відпочивати, а й навчатися

навичкам розслаблення. Корисними є ігрові вправи, спрямовані на чергування напруження та розслаблення м'язів, що допомагає дитині швидко переходити між різними емоційними станами.

Особливу увагу слід приділяти вечірнім ритуалам. Дотримання стабільних і послідовних дій перед сном сприяє відчуттю безпеки, емоційної стабільності та формуванню здорових звичок.

14. Соціалізація є важливою складовою емоційного розвитку дитини. З раннього віку доцільно залучати її до спільних ігор з однолітками, у процесі яких відбувається практичне освоєння емоцій і почуттів. Спілкування з іншими дітьми допомагає дитині навчитися розпізнавати настрій, ставлення оточуючих та власні емоційні реакції.

Необхідно дозволяти дитині переживати як позитивні, так і негативні емоції, що сприяє реалістичному сприйняттю світу. Колективні форми виховання та навчання створюють умови для розвитку емоційного інтелекту та формування навичок міжособистісної взаємодії.

15. Прояв любові є важливою складовою емоційного розвитку дитини. Батькам доцільно бути відкритими у взаємодії з дитиною, ділитися як позитивними, так і складними емоційними переживаннями, а головне - регулярно вербалізувати свою любов. Емоційна підтримка, тілесний контакт і теплі слова на початку та наприкінці дня сприяють формуванню у дитини відчуття безпеки, прийняття та емоційної стабільності.

Ігри для розвитку емоційного інтелекту:

Гра «Назви емоцію за зображенням»

Використовуються картки зі схематичними зображеннями різних емоцій. Завдання дитини полягає у називанні емоції, зображеної на картинці, та описі відчуттів, які вона викликає (почуття, міміка, поза тощо).

З метою ускладнення завдання можна запропонувати дитині домалювати сюжет до зображення або створити власну історію, що сприяє глибшому усвідомленню емоційних станів.

Гра «Книга рекордів»

Дітям пропонується разом із дорослими створити індивідуальну «книгу рекордів», у якій фіксуються власні досягнення дитини.

Це можуть бути як побутові успіхи, так і подолання труднощів або виконання складних завдань. Важливо, щоб дитина відчувала задоволення від власних досягнень і усвідомлювала особисту відповідальність за них. Такий підхід сприяє формуванню внутрішньої мотивації, а не орієнтації на зовнішню оцінку чи винагороду.

Гра «Годинник емоцій»

«Годинник емоцій» може використовуватися як педагогами, так і батьками в домашніх умовах. Із картону або дерева виготовляється циферблат, на якому замість цифр зображені обличчя, що символізують різні емоції.

На початковому етапі доцільно використовувати чотири базові емоції: радість, смуток, страх і гнів. Годинник розміщується у доступному та помітному місці.

Дітям пояснюють, що вони можуть демонструвати свій емоційний стан, пересуваючи стрілку годинника. Це дозволяє дорослим краще розуміти настрій дитини та за потреби надавати їй емоційну підтримку.

Після фіксації емоції важливо вербально відреагувати на неї, визнаючи почуття дитини та пропонуючи підтримку. Така взаємодія сприяє розвитку емоційної відкритості та довіри.

Гра «Голос у пляшці»

Учасники сідають у коло. Дорослий пропонує уявити казкового персонажа - Джина, який може виконувати бажання та розуміє почуття. Порожню пляшку обертають, і дитина, на яку вона вкаже, отримує можливість «поспілкуватися» з Джином.

Дитина описує свій актуальний емоційний стан, а дорослий у ролі Джина уважно реагує, демонструючи зацікавленість і співпереживання.

Метою гри є навчити дітей усвідомлювати та вербалізувати власні почуття, а також розвивати емпатію та здатність до співчуття. Така форма

взаємодії створює безпечний простір для емоційного самовираження та підтримки.

«Куточок емоцій»

Дітям пропонується обрати окремий простір у кімнаті або груповому приміщенні закладу дошкільної освіти та облаштувати його відповідно до рекомендацій дорослих (батьків або педагогів).

У цьому просторі зосереджуються матеріали та предмети, які допомагають дитині усвідомлювати й регулювати власні емоційні стани. До них можуть належати м'які подушки, невеликі іграшки, засоби для малювання, папір, журнали, а також аудіозаписи з музикою різного характеру.

Правила користування «куточком емоцій» розробляються спільно дорослими та дітьми, що сприяє формуванню відповідальності та усвідомленого ставлення до власних емоційних проявів.

Після завершення ігор або занять доцільно обговорювати з дітьми їхні враження, почуття та переживання. Важливо створити умови, за яких дошкільники матимуть можливість відкрито висловлювати свої емоції, що виникли в процесі діяльності, та поступово навчатися їх усвідомленню й вербалізації.

3.2. Програма оптимізації емоційного стану дітей та дитячо-батьківських моделей поведінки

Батьки є найзначущими фігурами у житті дитини, особливо в період становлення її особистості. Аналіз психолого-педагогічних досліджень у галузі сімейного виховання свідчить про те, що батьки, як правило, мають значний обсяг інформації щодо виховання дітей та різних аспектів сімейного життя. Водночас наявність знань не завжди забезпечує ефективність батьківської взаємодії з дитиною.

У ході дослідження було встановлено, що особливості дитячо-батьківських відносин значною мірою зумовлені неефективним спілкуванням і неадекватними поведінковими стратегіями батьків у процесі взаємодії з дітьми. Саме тому актуальним є впровадження спеціально розроблених програм, спрямованих на оптимізацію сімейних взаємин.

У зв'язку з цим пропонується модель програми, побудована на інтерактивному підході до вирішення проблем у системі «батьки – діти». Даний підхід передбачає використання різноманітних стратегій групової роботи з батьками та спрямований на активне залучення учасників до процесу навчання й саморефлексії.

Першою теоретичною основою програми є педагогічний підхід Т. Гордона до ефективного батьківського виховання. Програма орієнтована на розвиток комунікативних навичок батьків шляхом використання рефлексивного (активного) слухання.

Концепція Т. Гордона зосереджується на формуванні взаємоприйняттого стилю міжособистісної взаємодії за допомогою ефективних стратегій спілкування.

Процес комунікації будується навколо двох основних методів обговорення проблемних ситуацій: метод «я-повідомлень» («самокомунікації») застосовується у випадках, коли проблема виникає у

дорослого, тоді як метод «активного слухання» використовується, коли емоційні труднощі переживає дитина.

Другою концептуальною основою програми є підхід Р. Дрейкурса, відповідно до якого ефективна педагогіко-психологічна взаємодія у сім'ї ґрунтується на створенні емоційно сприятливого мікроклімату та подоланні проявів батьківського авторитаризму.

Взаємини між батьками та дітьми мають базуватися на принципах взаємної поваги й демократичного стилю спілкування. Особлива увага приділяється пошуку прихованих причин неприйнятної поведінки дитини, а не її осуду чи критиці зовнішніх проявів (агресивності, впертості, неслухняності тощо).

Третьою стратегією, використаною в програмі, є концепція Дж. Джінота, яка акцентує увагу на глибокому розумінні емоційного та психологічного світу як дорослих, так і дітей.

Основою даного підходу є усвідомлення батьками власних почуттів, цінностей та очікувань через відкритий діалог з дитиною. Така взаємодія сприяє «денатуралізації» емоційного поля батьків і формуванню автентичного, щирого спілкування в сім'ї.

Головною метою запропонованої програми є трансформація неефективних моделей поведінки та спілкування між батьками і дітьми, які перешкоджають гармонійній взаємодії та емоційному розвитку дитини.

До основних завдань програми належать:

1. Формування у батьків розуміння базових компонентів двосторонньої комунікації.
2. Навчання ефективним способам реагування на неприйнятну поведінку дитини.
3. Усвідомлення впливу власних емоцій і поведінки батьків на психологічний стан дітей та корекція батьківських установок.

4. Розвиток рефлексивних поведінкових навичок у спілкуванні з дітьми (емпатія, емоційна саморегуляція, здатність до ідентифікації почуттів).

5. Опанування конструктивних методів розв'язання конфліктних ситуацій у сім'ї.

6. Інформування батьків щодо вікових та індивідуальних особливостей розвитку особистості дітей дошкільного віку і можливих причин поведінкових відмінностей.

Запропонована програма дає змогу всім її учасникам розробити оптимальну модель взаємодії, специфічну для їхніх стосунків із дітьми, з метою розширення та зміцнення позитивного спілкування між батьками і дітьми.

Реалізація програми сприятиме підвищенню чутливості батьків до переживань своїх дітей, формуванню базових знань про потреби та особливості поведінки дошкільників, а також удосконаленню комунікативних навичок у процесі міжособистісного спілкування.

Навчальна програма має чітко структурований підтримувальний характер і складається з кількох послідовних етапів, кожен з яких має власні цілі та тривалість:

- Фаза I – орієнтаційна (2 заняття);
- Фаза II – об'єктивізація труднощів (3 заняття);
- Фаза III – реконструктивно-формувальна (3 заняття);
- Фаза IV – узагальнення та закріплення (2 заняття).

Практичний досвід свідчить, що щира зацікавленість дорослих в успіхах дитини є одним із найважливіших чинників її емоційного благополуччя.

Провідні дорослі - батьки, педагоги та фахівці з раннього дитинства - одностайні в усвідомленні цієї ролі. Завдання практичних психологів у системі освіти полягає в тому, щоб донести розуміння: емоційний клімат,

який визначає подальший розвиток дитини у віці 3–7 років, не може формуватися за універсальним шаблоном.

Забезпечення емоційного благополуччя дошкільників потребує постійного пошуку найбільш адекватних і гнучких засобів впливу, використання творчого підходу, уяви та індивідуальних рішень, які формуються в процесі безпосереднього спілкування та активної взаємодії дорослих і дітей.

3.3. Результати реалізації програми оптимізації емоційного стану дітей та дитячо-батьківських відносин

Після завершення розвивального етапу проводиться контрольне психодіагностичне обстеження. У таблиці 3.1 подано результати анкетування з вивчення дитячо-батьківських взаємин за відповідями матерів, отриманими після проведення розвивального інтерв'ю.

Таблиця 3.1

Результати опитування про ставлення батьків

Ім'я дитина (результат реакції матері)	Прийняти - Відхилити		Соціальна бажаність		Сімбіоз		Гіперсоціалізація		Немовля - плитка		Домінуюча поведінка батьків
	Результати %		Результати %		Результати %		Результати %		Результати %		
1. Сашко А.	4	0	9	80,93	7	96,65	2	32,13	0	14,55	симбіоз
2. Влад Д.	5	0	9	80,93	6	92,93	2	32,13	0	14,55	симбіоз
3. Аліса І.	2	0	8	48,82	3	57,96	6	95,76	1	45,57	симбіоз
4. Даша К.	3	0	9	80,93	3	57,96	2	32,13	1	45,57	соціальна бажаність
5. Леона К.	2	0	8	48,82	6	92,93	3	53,87	0	14,55	симбіоз
6. Матвій Л.	15	90,50	3	7,88	2	39,06	4	69,30	5	96,83	інфантилізація
7. Вероніка М.	7	3,79	3	7,88	5	86,63	3	53,87	3	84,19	симбіоз
8. Сашко М.	4	0	9	80,93	3	57,96	3	53,87	1	45,57	соціальна бажаність
9. Даша П.	25	100	4	9,77	1	19,53	6	95,76	2	70,25	правильно
10. Ліза П.	5	0	9	80,93	6	92,93	2	32,13	0	14,55	симбіоз
11. Кіра П.	2	0	8	48,82	3	57,96	6	95,76	1	45,57	симбіоз
12. Поліна Р.	3	0	9	80,93	3	57,96	2	32,13	1	45,57	соціальна бажаність
13. Надя З.	2	0	8	48,82	6	92,93	3	53,87	0	14,55	симбіоз
14. Микита Ш.	2	0	8	48,82	5	86,63	6	95,76	1	45,57	симбіоз
15. Лео Ш.	7	3,79	3	7,88	5	86,63	3	53,87	3	84,19	симбіоз
16. Даша Я.	4	0	9	80,93	3	57,96	3	53,87	1	45,57	соціальна бажаність
17 Сашко І.	11	68,35	4	9,77	0	4,72	6	95,76	1	14,55	гіперсоціалізація
18. Вова І.	5	0	9	80,93	6	92,93	2	32,13	0	14,55	симбіоз
19. Микита Л.	25	100	4	9,77	1	19,53	6	95,76	2	70,25	правильно
20. Михайло У.	5	0	9	80,93	6	92,93	2	32,13	0	14,55	симбіоз

Результати діагностики матерів засвідчили, що такі установки, як симбіоз і соціальна бажаність, були відсутні у 18 матерів; установка відторгнення була виявлена в однієї матері, інфантилізація дитини - також в однієї матері.

У таблиці 3.2 подано результати анкетування щодо типів дитячо-батьківських взаємин та відповіді батьків.

Таблиця 2.9.

Результати опитування тат про тип відносин між дітьми та батьками

Ім'я дитина (результат реакції тата)	Прийняти - Відхилити		Соціальна бажаність		Сімбіоз		Гіперсоціалізація		Немовля - плитка		Домінуюча поведінка батьків
	Результати %		Результати %		Результати %		Результати %		Результати %		
1. Сашко А.	11	68,35	4	9,77	0	4,72	6	95,76	1	14,55	гіперсоціалізація
2. Влад Д.	5	0	9	80,93	2	39,06	1	13,86	0	14,55	соціальна бажаність
3. Аліса І.	2	0	8	48,82	1	19,53	5	83,79	0	14,55	гіперсоціалізація
4. Даша К.	23	98,73	9	80,93	0	4,72	2	32,13	1	45,57	соціальна бажаність
5. Леона К.	3	0	9	80,93	7	96,65	2	32,13	0	14,55	симбіоз
6. Матвій Л.	15	90,50	9	80,93	2	39,06	4	69,30	1	45,57	соціальна бажаність
7. Вероніка М.	7	3,79	3	7,88	9	96,65	3	53,87	0	14,55	симбіоз
8. Сашко М.	2	0	9	80,93	1	96,65	2	32,13	0	14,55	симбіоз
9. Даша П.	11	68,35	4	9,77	0	4,72	6	95,76	1	14,55	гіперсоціалізація
10. Ліза П.	5	0	9	80,93	2	39,06	1	13,86	0	14,55	соціальна бажаність
11. Кіра П.	2	0	9	80,93	1	96,65	2	32,13	0	14,55	симбіоз
12. Поліна Р.	23	98,73	9	80,93	0	4,72	2	32,13	1	45,57	соціальна бажаність
13. Надя З.	3	0	9	80,93	7	96,65	2	32,13	0	14,55	симбіоз
14. Микита Ш.	15	90,50	9	80,93	2	39,06	4	69,30	1	45,57	соціальна бажаність
15. Лео Ш.	7	3,79	3	7,88	9	96,65	3	53,87	0	14,55	симбіоз
16. Даша Я.	2	0	9	80,93	1	96,65	2	32,13	0	14,55	симбіоз
17 Сашко І.	11	68,35	4	9,77	0	4,72	6	95,76	1	14,55	гіперсоціалізація
18. Вова І.	5	0	9	80,93	2	39,06	1	13,86	0	14,55	соціальна бажаність
19. Микита Л.	11	68,35	4	9,77	0	4,72	6	95,76	1	14,55	гіперсоціалізація
20. Михайло У.	5	0	9	80,93	0	4,72	6	95,76	1	14,55	гіперсоціалізація

Результати діагностики батьків показали, що установки симбіозу та соціальної бажаності були характерні для 14 батьків, тоді як надмірна соціалізація спостерігалась у 6 батьків.

У таблиці 3.3 наведено результати діагностики типів батьківського ставлення.

Таблиця 3.3

Типи батьківської поведінки

Ім'я дитини	Типи батьківської поведінки
1. Сашко А.	Симбіоз / гіперсоціалізація
2. Влад Д.	Симбіоз/соціальна бажаність
3. Аліса І.	Симбіоз / гіперсоціалізація
4. Даша К.	Соціальні бажання/Соціальні бажання
5. Леона К.	Симбіоз/Сімбіоз
6. Матвій Л.	Інфантилізація/соціальна бажаність
7. Вероніка М.	Симбіоз/Сімбіоз
8. Сашко М.	Соціальна бажаність/симбіоз
9. Даша П.	Відкидання/гіперсоціалізація
10. Ліза П.	Соціальні бажання / соціальні бажання
11. Кіра П.	Симбіоз/Сімбіоз
12. Поліна Р.	Соціальні бажання / соціальні бажання
13. Надя З.	Симбіоз/Сімбіоз
14. Микита Ш.	Симбіоз/Сімбіоз
15. Лео Ш.	Симбіоз/гіперсоціалізація
16. Даша Я.	Соціальні бажання/Соціальні бажання
17 Сашко І.	Надмірна соціалізація/відкидання
18. Вова І.	Симбіоз/відторгнення
19. Микита Л.	Відкидання/гіперсоціалізація
20. Михайло У.	Симбіоз / гіперсоціалізація

Таким чином, дослідження показало, що в окремих сім'ях спостерігаються симбіотичні або соціально бажані відносини між батьками та дітьми, з точки зору самих батьків. Шкала симбіозу відображає міжособистісну дистанцію у спілкуванні з дитиною.

Шкала соціальної бажаності характеризує інтерес батьків до справ і планів дитини, їхнє прагнення допомогти та співчувати їй, а також визнання і гордість за інтелектуальні та творчі здібності дитини. Іншими словами, батьки проявляють турботу про дітей, проте надмірна увага може призводити до дистанціювання дитини та формування негативних рис характеру, що може впливати на розвиток її особистості.

Позитивною тенденцією є зростання кількості батьків, які дотримуються соціально бажаних моделей поведінки у взаємодії з дітьми. Це дозволяє підтвердити гіпотезу про те, що спеціально розроблені терапевтичні та розвивальні заняття сприяють оптимізації дитячо-батьківських взаємин та, у довгостроковій перспективі, розвитку гармонійно сформованої особистості дитини.

Нижче представлені результати діагностики емоційного стану дітей після проведення формуючого експерименту за допомогою «Кольорового тесту емоційних станів». Слід зазначити, що зміни у емоційному стані могли бути незначними через короткий проміжок часу (1 місяць) після тренінгу з батьками.

Таблиця 3.4

Результати повторної діагностики емоційного стану дітей за допомогою «Кольорового тесту емоційного стану»

Ім'я та прізвище дитини	Приклад 1	Варіант 2	Емоційний стан
1. Сашко А.	шоколад	сірий	несприятливий
2. Влад Д.	сірий	зелений	несприятливий
3. Аліса І.	блакитний	зелений	затишний
4. Даша К.	зелений	червоний	затишний
5. Леона К.	червоний	фіолетовий	затишний
6. Матвій Л.	червоний	блакитний	затишний
7. Вероніка М.	жовтий	червоний	затишний
8. Сашко М.	червоний	фіолетовий	затишний
9. Даша П.	синій	жовтий	затишний
10. Ліза П.	фіолетовий	блакитний	затишний
11. Кіра П.	фіолетовий	зелений	затишний
12. Поліна Р.	зелений	зелений	затишний
13. Надя З.	зелений	червоний	затишний

14. Микита Ш.	зелений	блакитний	затишний
15. Лео Ш.	жовтий	зелений	затишний
16. Даша Я.	блакитний	блакитний	затишний
17. Сашко І.	чорний	сірий	несприятливий
18. Вова І.	шоколад	сірий	несприятливий
19. Микита Л.	блакитний	червоний	затишний
20. Михайло У.	зелений	блакитний	затишний

За результатами діагностики емоційного стану дітей із застосуванням «Кольорового тесту емоційного стану» можна констатувати, що загальний емоційний стан групи залишився практично без змін. Четверо дітей демонструють негативний емоційний стан, що підтверджується вибором сірих, коричневих або чорних карток. До цієї групи належать Саша А., Влад Д., Саша І. та Вова І., результати яких збігаються з даними ідентифікаційного етапу дослідження.

Нижче подано результати спостережень за поведінкою дітей.

Таблиця 3.5

Результати спостереження за поведінкою дітей

Ім'я та прізвище дитини	Сприйняті емоції (емоції, виражені більше 5 разів за період, що спостерігається)			
	Щастя	Почуття	Страх	Смукот
1. Сашко А.	+			
2. Влад Д.	+			
3. Аліса І.	+			
4. Даша К.	+			
5. Леона К.	+			
6. Матвій Л.	+			
7. Вероніка М.	+	+		
8. Сашко М.	+	+		
9. Даша П.	+		+	
10. Ліза П.	+			
11. Кіра П.	+			
12. Поліна Р.	+			
13. Надя З.	+			

14. Микита Ш.	+			
15. Лео Ш.	+		+	
16. Даша Я.	+			
17 Сашко І.	+			
18. Вова І.	+			
19. Микита Л.	+			
20. Михайло У.	+			

На основі спостережуваних проявів емоційних станів дітей можна констатувати, що загальний емоційний фон покращився: емоції, пов'язані з гнівом та тривогою, стали зустрічатися рідше. Жодна дитина не демонструвала вираженого смутку, хоча деякі учасники відчували його протягом дослідження.

Стан дітей, зокрема Вероніки М., Саші М., Даші П. та Лева С., характеризується як емоційно дисфункціональний. Порівняння результатів дослідження дитячо-батьківських взаємин з проявами емоцій у поведінці дітей показало, що більшість дітей більше не виявляють негативних емоцій у щоденній поведінці.

Отримані дані підтверджують гіпотезу про наявність взаємозв'язку між характеристиками дитячо-батьківських відносин та емоційним станом дитини. Зокрема, позитивні стосунки з батьками сприяють зниженню тривожності та покращенню емоційного стану дітей, тоді як негативні взаємини підвищують особисту тривожність і знижують настрій.

Висновки до розділу 3

1. На основі результатів дослідження можна надати батькам такі рекомендації для сприяння емоційному розвитку дітей: здобувати знання про соціальний та емоційний розвиток дитини; підтримувати її впевненість у собі; приділяти належну увагу та заохочувати позитивні моменти у повсякденному житті.

2. Для покращення взаємовідносин між батьками та дітьми запропонована модель програми, що ґрунтується на інтерактивному підході та групових стратегій роботи з батьками. Програма передбачає розвиток комунікативних навичок дорослих через рефлексивне слухання та застосування ефективних стратегій спілкування для формування взаємоприйняттого міжособистісного стилю. Основні методи роботи включають: «самокомунікацію» для дорослого у разі наявності власної проблеми та «активне слухання» у випадку емоційних проблем дитини (наприклад, гнів або образа). Крім того, програма передбачає створення емоційно сприятливого мікроклімату в сім'ї шляхом усунення авторитарного підходу та пошуку прихованих причин неприйнятної поведінки дітей, а не критики їхніх дій. Додатково застосовується стратегія сімейного виховання, що спрямована на усвідомлення батьками власних почуттів, цінностей та очікувань через відкритий діалог з дитиною.

3. Основна мета програми полягає у зміні неефективних моделей поведінки та спілкування між батьками і дітьми, які перешкоджають нормальній взаємодії. Конкретні цілі програми включають: розуміння основних компонентів двосторонньої комунікації; навчання батьків реагуванню на неприйнятну поведінку дитини; усвідомлення впливу власних емоцій та поведінки на дитину; розвиток рефлексивних навичок у спілкуванні (емпатія, робота з емоціями, ідентифікація); навчання конструктивним способам вирішення конфліктів; інформування батьків про особливості розвитку дошкільнят і причини поведінкових відмінностей.

4. Структура навчальної програми передбачає чотири етапи:

- Фаза I – орієнтація (2 заняття);
- Фаза II – об'єктивізація труднощів (3 сесії);
- Фаза III – реконструктивно-формує навчання (3 сеанси);
- Фаза IV – узагальнення та закріплення (2 заняття).

5. Аналіз спостережень емоційного стану дітей після проведення програми свідчить про покращення емоційного фону: емоції гніву та тривоги зустрічаються рідше, смуток не виявлявся, хоча деякі діти відчували його протягом дослідження. Стан дітей, зокрема Вероніки М., Саші М., Даші П. та Лева С., можна охарактеризувати як емоційно дисфункціональний. Порівняння результатів дослідження дитячо-батьківських відносин із проявами емоцій у поведінці дітей показало, що більшість учасників більше не демонструють негативних емоцій у повсякденній поведінці.

ВИСНОВКИ

1. Емоційний розвиток дитини значною мірою визначається роллю сім'ї у процесі виховання. Сім'я виконує широкий спектр функцій, необхідних для формування психологічно здорової особистості. При аналізі емоційного розвитку слід враховувати важливість позитивних емоцій. Поняття емоційного розвитку передбачає створення комфортного та стабільного емоційного середовища для дитини в сім'ї та серед однолітків, що сприяє її розвитку та формуванню стійкості до стресових ситуацій. До ключових понять належать емоційна поведінка, емоційні взаємини та виховання дитини.

2. Повноцінний розвиток дитини можливий лише у сім'ї, де присутні обидва батьки як повноцінна статусно-рольова група. Така родина вважається благополучною. Дитина в подібній сім'ї набуває не лише соціального спілкування, а й необхідних навичок співпраці. Спостерігаючи за батьками, вона вчиться домовлятися як із дорослими, так і з однолітками, засвоює способи взаємодії з іншими членами суспільства.

3. Сім'я відіграє ключову роль у житті дитини. Формування особистості відбувається під впливом взаємин з батьками, родичами, братами та сестрами, а також з бабусями та дідусями. У сім'ї дитина засвоює встановлені норми та моделі поведінки. Мати і батько є головними прикладами для наслідування. Їх поведінка визначає, які норми і цінності будуть засвоєні дитиною та яким чином сформується її особистість [30].

4. Процес виховання є делікатним і вимагає постійного контролю за поведінкою як дитини, так і батьків. Необхідно стежити за ставленням до інших людей і організовувати сімейне життя так, щоб забезпечити сприятливі умови для розвитку особистості дитини, сприяючи її всебічному і гармонійному становленню.

5. Батьківська позиція у вихованні істотно впливає на сприйняття дитиною навколишнього світу. Якщо дитину відштовхують, вона відчуває себе непотрібною сім'ї, що формує невпевненість у собі. У таких родинах

діти часто намагаються привернути увагу батьків, що проявляється у проблемній поведінці та ставить дитину та її потреби у центр уваги, навіть у негативній формі.

6. Надмірно опікаючі батьки формують у дитини демонстративне ставлення, пов'язане з бажанням привернути увагу до себе. Внаслідок цього її потреби стають важливішими за потреби інших членів родини. Центром уваги стає сама дитина, що характерно для сімей з однією дитиною, молодших дітей або дітей із особливостями здоров'я, через що батьки постійно піклуються.

7. Емоційний розвиток дитини включає психологічне здоров'я, задоволення потреб та сприятливу атмосферу у всіх сферах життя: сімейній, шкільній, трудовій. Часто спостерігається емоційна відстороненість, що пов'язано з переживанням негативних емоцій і почуттям самотності. Соціальний статус дитини у групі є важливим показником її емоційного розвитку. Соціометричний статус визначає її місце в міжособистісних відносинах. Дитячо-батьківські взаємини є стабільним явищем, яке може змінюватися під впливом різноманітних факторів. Уявлення дитини про сім'ю та сімейні взаємини виступає ключовим показником її емоційного благополуччя.

8. Виходячи з мети та завдань роботи, було сплановано та проведено емпіричне дослідження, спрямоване на виявлення особливостей впливу батьківських моделей поведінки на емоційний розвиток дітей. Мета дослідження полягала у вивченні впливу батьківських моделей поведінки на емоційний розвиток дітей, для чого було підібрано відповідні психодіагностичні методики та організовано емпіричне дослідження.

9. Організація емпіричного дослідження передбачала кілька послідовних етапів. На першому етапі (жовтень 2025 року) відповідно до гіпотези були визначені мета та завдання дослідження. Метою дослідження було виявлення впливу батьківських моделей поведінки на емоційний розвиток дітей. Основні завдання включали:

- розробку дизайну емпіричного дослідження;
- підбір психодіагностичних методик та методів математичної статистики для дослідження взаємозв'язку між батьківським ставленням і емоційним розвитком дітей;
- проведення емпіричного дослідження щодо впливу батьківських моделей поведінки на емоційний розвиток дітей;
- аналіз отриманих результатів із визначенням особливостей впливу батьківських моделей поведінки на емоційний розвиток дітей.

Гіпотеза дослідження полягала у тому, що батьківське ставлення, яке передбачає повне взаєморозуміння з дитиною, сприятиме формуванню позитивного емоційного настрою та зниженню рівня тривожності у дітей.

10. На другому етапі (листопад 2025 року) було здійснено підбір психодіагностичних методик для дослідження впливу батьківських моделей поведінки на емоційний розвиток дітей. Використовувалися наступні інструменти:

- анкета «Тест батьківського ставлення» для оцінки взаємовідносин між дітьми та батьками;
- методика «Кольоровий тест емоційного стану» для діагностики емоційного стану дітей;
- тест шкільної тривожності Філіпса, який дозволяє оцінити рівень тривожності та її прояви у різних аспектах емоційного неблагополуччя;
- методика «Настрій» (С. Панченко), що дозволяє виявити актуальний або типовий для дитини емоційний стан та ступінь його усвідомлення;
- метод експертного опитування за участю двох психологів із досвідом 21 та 32 роки відповідно.

11. На третьому етапі (грудень 2025 – січень 2026 року) була сформована вибірка та проведено емпіричне дослідження із застосуванням обраних психодіагностичних методик. Базою дослідження став Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) №7 Дарницького району м. Києва. У дослідженні взяли участь 20 дітей віком 5–6 років. Обробка отриманих даних

здійснювалась за допомогою статистичного аналізу з використанням коефіцієнта кореляції Пірсона. На четвертому етапі проводилась інтерпретація результатів, формування висновків та розробка рекомендацій.

12. Проведене дослідження показало, що в батьківському ставленні переважають високі рівні прийняття, підтримки дітей та симбіотичного зв'язку. Водночас більшість батьків не демонструють авторитарного контролю і довіряють успіхам своїх дітей. У випадках дітей із негативними емоційними станами спостерігається кореляція між проявами дитячості, відторгненням та надмірною соціалізацією батьків: батьки оцінюють своїх дітей як поганих, нездатних або невдалих. Такий тип дитячо-батьківських взаємин може призводити до формування у дитини негативних емоцій, страху та агресії по відношенню до сім'ї та оточення.

В цілому емоційний стан більшості дітей є задовільним, і вони усвідомлюють це. Водночас існують діти, з якими необхідно продовжувати роботу у напрямі корекції емоційного розвитку. Рівень тривожності в групі здебільшого відповідає нормі.

13. Аналіз таблиці кореляцій дозволяє простежити взаємозв'язок між рівнем тривожності та емоційним розвитком дітей. Це свідчить про те, що високий рівень тривожності може асоціюватися із зниженим емоційним розвитком та погіршеним настроєм. Гіпотеза про наявність взаємозв'язку між характеристиками дитячо-батьківських відносин та емоційним станом дітей підтверджується: позитивні взаємини сприяють зниженню тривожності та поліпшенню емоційного стану, тоді як негативні взаємини підвищують рівень тривожності та погіршують настрій.

14. На основі результатів дослідження можна надати батькам такі рекомендації для сприяння емоційному розвитку дітей: здобувати знання про соціальний та емоційний розвиток дитини; підтримувати її впевненість у собі; приділяти належну увагу та заохочувати позитивні моменти у повсякденному житті.

15. Для покращення взаємовідносин між батьками та дітьми запропонована модель програми, що ґрунтується на інтерактивному підході та групових стратегій роботи з батьками. Програма передбачає розвиток комунікативних навичок дорослих через рефлексивне слухання та застосування ефективних стратегій спілкування для формування взаємоприйнятного міжособистісного стилю. Основні методи роботи включають: «самокомунікацію» для дорослого у разі наявності власної проблеми та «активне слухання» у випадку емоційних проблем дитини (наприклад, гнів або образа). Крім того, програма передбачає створення емоційно сприятливого мікроклімату в сім'ї шляхом усунення авторитарного підходу та пошуку прихованих причин неприйнятної поведінки дітей, а не критики їхніх дій. Додатково застосовується стратегія сімейного виховання, що спрямована на усвідомлення батьками власних почуттів, цінностей та очікувань через відкритий діалог з дитиною.

16. Основна мета програми полягає у зміні неефективних моделей поведінки та спілкування між батьками і дітьми, які перешкоджають нормальній взаємодії. Конкретні цілі програми включають: розуміння основних компонентів двосторонньої комунікації; навчання батьків реагуванню на неприйнятну поведінку дитини; усвідомлення впливу власних емоцій та поведінки на дитину; розвиток рефлексивних навичок у спілкуванні (емпатія, робота з емоціями, ідентифікація); навчання конструктивним способам вирішення конфліктів; інформування батьків про особливості розвитку дошкільнят і причини поведінкових відмінностей.

17. Структура навчальної програми передбачає чотири етапи:

- Фаза I – орієнтація (2 заняття);
- Фаза II – об'єктивізація труднощів (3 сесії);
- Фаза III – реконструктивно-формуєче навчання (3 сеанси);
- Фаза IV – узагальнення та закріплення (2 заняття).

18. Аналіз спостережень емоційного стану дітей після проведення програми свідчить про покращення емоційного фону: емоції гніву та тривоги

зустрічаються рідше, смуток не виявлявся, хоча деякі діти відчували його протягом дослідження. Стан дітей, зокрема Вероніки М., Саші М., Даші П. та Лева С., можна охарактеризувати як емоційно дисфункціональний. Порівняння результатів дослідження дитячо-батьківських відносин із проявами емоцій у поведінці дітей показало, що більшість учасників більше не демонструють негативних емоцій у повсякденній поведінці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрейко А.В. Батьківство як психологічний феномен. Наукові записки Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України. 2024. № 29. С. 78-82.
2. Аршава І.Ф. Емоційна стійкість людини і її діагностика. Донецьк : Вид-во ДНУ, 2021. 336 с.
3. Атемасова О. А. Проблеми розвитку та корекція емоційної сфери молодших школярів. Харків: ТОВ Видавництво «Ранок», 2021. 176 с.
4. Батьківство без стресу: посібник для спеціалістів / Т. Журавель Л. Мельник, Г. Романюк та ін. Київ, 2022. 176 с.
5. Безлюдний О. Роль сім'ї в особистісному розвитку дитини. URL: http://library.udpu.org.ua/library_files/poriv_ped_stydii/2021/2021_1_6.pdf
6. Біда С. О. Базові емоції: поняття та види. Проблеми сучасної психології. 2022. Вип. 16. С. 35–46.
7. Білоусова Н. М. Психологічні чинники розвитку почуття власної гідності у молодшому шкільному віці. Автореф. дис...канд. психолог. наук. Київ: Національний університет імені М. П. Драгоманова. 2022. 24 с.
8. Білоусова Н. М. Феномен «переживання»: теоретичні та прикладні аспекти проблеми. Вісник Черніговського національного педагогічного університету. Серія: Психологічні науки. 2025. Вип. 126. С. 11–16.
9. Богучарова О.І. Внутрішня картина здоров'я як умова формування особистості (спроба проблематизації): зб. наук. пр. Ін-ту психол. ім. Г. С. Костюка АПН України. 2022. Т. IV. Ч. 1. С. 11–20.
10. Бондарчук О. І. Сім'я як осередок соціалізації дитини. Проблеми соціальної захищеності дітей в ринкових умовах. К.: АЛД, 2021. 95 с.
11. Борисенко К. Сутність поняття «емоційний інтелект» у психолого-педагогічній літературі. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. 2021. № 1(1). С. 83– 90.

12.Бортнік Н. Вплив стилю сімейного виховання на самооцінку молодших школярів. Психологія: реальність і перспективи. Збірник наукових праць РДГУ. 2020. №15. С. 18-25.

13.Браніцька Т.Р., Матохнюк Л.О., Шпортун О.М. Психологічна підтримка та супровід дорослих і дітей у кризових ситуаціях: практикум. Вінниця, 2022. 131 с.

14.Булгакова О. Ю., Азаркіна О. В. Теоретичні основи вивчення дитячо-батьківських стосунків у психологічних дослідженнях. Вчені записки ТНУ ім. В. І.Вернадського. 2020. №3. С. 100-103.

15.Вавілова А. С. Особливості перфекціонізму у дітей та підлітків з розладами емоційної сфери. Український психологічний журнал. 2024. № 3 (5). С. 31–42.

16.Вавілова А.С. Вплив стилів батьківського виховання на рівень тривожності молодших школярів. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. 2021. № 2. С.123-127.

17.Варга В. С. Адаптація до шкільного середовища дітей молодшого шкільного віку: опис корекційної програми. Актуальні проблеми психології. 2021. №47. С. 56-67.

18.Вовченко О. А. Програма психологічної діагностики та корекції емоційного інтелекту дітей раннього та дошкільного віку: навч. матеріал. Київ. 2023. 87 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738739>

19.Галузінська К. М. Психологічні особливості батьківського ставлення у вихованні підлітків. Молодь: освіта, наука, духовність : тези доп. X Всеукр. наук.-практ. конф. Київ: Університет «Україна», 2023. Ч. II. С. 401–403.

20.Гоменюк В.В. Вплив сім'ї на формування безпорадності особистості. Актуальні питання психології: теорія, методика, практика. 2023. Вип. № 11. С. 101-104.

21. Гончар Л. В. Виховний потенціал сім'ї у формуванні гуманних батьківсько-дитячих взаємин. Актуальні питання гуманітарних наук 2022. №1.23. С. 132-136.

22. Гончар Л. В. Формування гуманних взаємин батьків з дітьми молодшого шкільного і підліткового віку: монографія. : ТОВ «Задруга», 2023. 360 с.

23. Гончаренко Н. Вплив родинного виховання на розвиток дитини. Психолог. 2024. № 46-47. С. 13-14.

24. Григор'єва Т. Я. Сім'я і її вплив на формування особистості дитини. URL: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp181/44Grigoreva.pdf

25. Гуд Г. О. Негативні переживання дітьми молодшого шкільного віку, зумовлені соціальними чинниками. Психологія людини: свідомість та реальність: зб. матеріалів VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Ніжин, 30–31 жовтня 2023). Ніжин: НДУ імені М. Гоголя, 2023. С. 44–47.

26. Гуртовенко Н. Теоретичні основи дослідження проблеми корекції емоційної сфери в молодшому шкільному віці. Вісник Національного університету оборони України. 2021. №25. С. 44-50. 80

27. Гур'янова Н. М., Баришнікова І. М. Роль музичного виховання у формування емоційного інтелекту у дітей. The 4th International scientific and practical conference “Innovations and prospects in modern science” (April 10-12, 2023) SSPG Publish, Stockholm, Sweden, 2023. С. 245-250.

28. Денисенко А.О. Батьківська любов як один з ведучих чинників у процесі виховання. Наука і освіта. Проект професора С.М. Симоненко «Когнітивні процеси та творчість». 2023. № 1-2. С. 7-10.

29. Денисенко Ю. Фактори формування особистісної ідентичності в сучасній сім'ї. Соціальна психологія. 2023. № 2. С. 124-131.

30. Довга Т. Чуттєво-емоційний аспект дитячого інтелекту як проблема гуманістичної педагогіки. Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія Педагогічні науки. 2022. Вип. 107(1). С. 151–158.

31. Домальчук О. В., Загурська І. С. Теоретичний аналіз проблеми дитячобатьківських стосунків. Актуальні проблеми особистісного зростання. Житомир, Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2021. С. 15-17.

32. Драган А. Розвиток міжособистісних відносин дітей молодшого шкільного віку. Науковий вісник МНУ ім. В. О. Сухомлинського. 2025. № 1 (48). С. 117–120.

33. Душка А. Л. Дитячо-батьківські відносини як фактор успішного розвитку дитини. Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. КД Ушинського. 2021. №11-12. С. 262-271.

34. Емоційні порушення в дитячому віці та їх корекція. Буковинський державний медичний університет. 2025. URL: <https://www.bsmu.edu.ua/blog/4827-emotsiyni-porushennya-v-dityachomu-vitsita-ih-korektsiya/>

35. Емоційні порушення в дитячому віці та їх корекція: лекції. URL: <https://studentam.net.ua/content/view/3901/86/>

36. Євсєєва Л. І. Поняття «проблеми» сім'ї. Стабілізуючий фактор «проблеми» комунікацій сім'ї, можливості психотерапії. Вісник. 2024. № 2 (30). С. 80–81.

37. Журавльова М.О. Емоційний інтелект як проблема психологічних досліджень. Наука і освіта : наук.-практ. журнал Півд. наук. Центру АПН України. 2022. Вип. 1/2. С. 57-71.

38. Залукіна К., Бухало О. Емоційний розвиток дітей дошкільного віку засобами казки. Еволюційні процеси в галузі дошкільної освіти: інноватика, досягнення, перспективний досвід: зб. матеріалів І Всеукр. інтернет-конф. викладачів, студентів, аспірантів та молодих вчених, м. Маріуполь, 27 листоп. 2020 р. / за заг. ред. О. Г. Брежнєвої, С. І. Макаренко. Маріуполь: МДУ, 2020. С. 97-99.

39. Карпенко А. О. Дитячо-батьківські стосунки як складова розвитку емпатії у дітей молодшого шкільного віку. Синергетичний підхід до проєктування життєвого простору особистості : зб. наук. матеріалів

Міжнарод. наук.-практ. онлайн-конф. (27-28 квітня 2021 р., м. Полтава). Полтава, 2021. С. 108-112.

40.Кириленко Т. С. Пошук гармонії: емоційні переживання та стани особистості (вчинково-орієнтований підхід). Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2024. 100 с.

41.Кириленко Т. С. Психологія: емоційна сфера особистості: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Либідь, 2022. 253 с.

42.Кілейникова А.С. Вплив особистісного конфлікту батьків на формування емоційної незрілості дитини. С. 199-203. URL: <http://www.scinotes.mgu.od.ua/archive/v32/49.pdf>

43.Клевака Л. П., Гришко О. І. Заїка В. М. Розвиток емоційного інтелекту дітей дошкільного віку. Технології розвитку інтелекту. 2022. Т. 6, №1 (31). URL: http://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/590

44.Коновальчук І.М. Сімейні взаємовідносини й особливості соціалізації дитини. Наукові записки. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2024. С. 127–131. URL : eprints.zu.edu.ua

45.Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (у дошкільному дитинстві): навч. посіб. для вищ. навч. закладів. Київ: Освіта, 2022. 255 с.

46.Конотопова А. Ю., Зобенько Н. А. Вплив сім'ї на емоційну сферу дитини молодшого шкільного віку. Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка–2019»/XXI Всеукраїнська наукова конференція молодих учених. 2022. С. 295-296.

47.Корнієнко І. О. Вплив стилю сімейного виховання на якість життя. Наука майбутнього : збірник наукових праць студентів, аспірантів та молодих вчених. Мукачево : РВВ МДУ, 2022. Вип. 2(10). С. 95–99.

48.Кочарян О.С., Півень М.А. Емоційна зрілість особистості: дослідження феномену. Збірник наукових праць. Психологічні науки. 2022. Вип. 9. С. 140–144.

49.Кримова Н. О. Вплив кількості дітей у родині на дитячо-батьківські відносини та обумовлення особистісних особливостей. Педагогічний альманах. Актуальні проблеми дошкільної освіти: теорія та практика. Одеса: Видавництво ТОВ «Лерадрук», 2022. С. 178-183.

50.Крупник Г. А. Порівняння особливостей взаємин дітей з батьками у підгрупах за порядком народження у сімейній ієрархії. Інсай: психологічні виміри суспільства. 2020. № 3. С. 97–108.

51.Крюкова Л. В. Критерії формування особливостей емоційної сфери молодшого школяра. Психологія: реальність і перспективи. 2023. №8. С. 133-137.

52.Кузьменко В. Що таке емоція? Поняття емоційності та емотивності. Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства : матеріали VII Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів, викладачів та співробітників, 18–19 квітня 2022 р. Суми: СумДУ, 2022. С. 228–232.

53.Купчишина В. Ч. Теоретичні аспекти дослідження емоційного інтелекту в дітей дошкільного віку. Вікова та педагогічна психологія. 2024. Вип. 60. С. 69-75. URL: <https://dspace.nadpsu.edu.ua/handle/123456789/4647>

54.Кушнір В. Підходи до розуміння сім'ї і факторів сімейного виховання. Збірник наукових праць. 2024. Ч. 2. С. 200–205.

55.Куш С. В. Психологічні аспекти дитячо-батьківських відносин. «Scientific trends in the development of science and education», November 04-06, 2024, Thessaloniki, Greece. P. 221-223.

56.Лазуренко О.О. До питання щодо розвитку поняття «емоційна компетентність» у психології. Наука онлайн : Міжнародний науковий журнал. 2023. №8. С. 159–165. URL : naukajournal.org

57.Лелюх-Степанчук О. О. Особливості емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку. Актуальні проблеми освітнього процесу в контексті європейського вибору України: зб. матеріалів всеукраїнського круглого столу (Київ, 17 квітня 2024 р.). Київ: КНУБА, 2024. С. 164-168.

58.Люблінська Г. О. Дитяча психологія: навчальний посіб. для студентів пед. ін-т. Київ : Вища школа, 2024. 354 с.

59.Майер Дж.Д. Саловей П. Емоційний розвиток та емоційний інтелект: Освітні наслідки URL: <http://surl.li/uhwhd>

60.Максимець С. М. Психолого-педагогічні стилі виховання дітей в сім'ї. Формування професійної компетентності майбутніх педагогів дошкільної та початкової освіти, збірник науково-методичних праць / за заг. ред. В.Є. Литнєва. Н.Є. Колесник, Т.В. Наумчук. Житомир : Ввд-во ЖДУ ім. І.Франка, 2024. С. 29.

61.Маляр О. І. Психологічний вплив сім'ї та школи на розвиток довільності емоційної регуляції у дітей молодшого шкільного віку. Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент : збірник наукових праць. Вип. 8 / Ред. кол. : Євтух В.Б. (відп. ред.). К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2022. С. 213-220.

62.Мелоян А. Е., Новиченко І. С. Дитячо-батьківські стосунки як фактор розвитку емпатії у молодших школярів. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. 2023. №4 (2). С. 75-80.

63.Мельник О. М. Розвиток емоційного інтелекту молодших школярів. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2020 р. № 73. Т. 1. С. 128-133.

64.Мірошніченко М. О., Федаренко А. Ф. Специфіка розвитку емоційного інтелекту у дітей молодшого шкільного віку. Актуальні питання розвитку особистості: сучасність, інновації, перспективи: Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Житомир, 25 квітня 2023 р.) / Ред. колегія: Л.Котлова, С.Дмитрієва, С.Максимець / М-во освіти і науки України, Житомирський державний університет імені Івана Франка, соц.-псих. факультет. Житомир, Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2023.

65.Нікітіна А. А. Характеристика дитячо-батьківських стосунків у системі психолого-педагогічних категорій. Наука та освіта в умовах воєнного часу. Research Europe, 2024. С. 161-164.

66.Панчук Н. П. Практикум з групової психокорекції: навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. 368 с.

67.Пінчук Н. І. Роль стилів сімейного виховання у розвитку резильєнтності підлітків. Проблеми сучасних трансформацій. Сер. Педагогіка. 2024. Вип. 5. С. URL: <https://www.reicst.com.ua/pmtp/article/view/2024-5-10-02>

68.Поліщук В. М. Діти і батьки. Психологія сім'ї : [2-е вид.]. К., 2022. С. 17-34.

69.Присяжнюк Б. В. Психологічні особливості розвитку емоційно-почуттєвої сфери у дітей підліткового віку. Наукові перспективи. 2024. № 5 (47). С. 1653–1663.

70.Рибченко Я. І. Дитячо-батьківські взаємини як чинник формування характеру дитини старшого дошкільного віку. «Eurasian scientific discussions». Barca Academy Publishing, Barcelona, Spain. 2022. P. 356-361.

71.Руденок А. І., Ільницька І. Є. Проблема дитячо-батьківських відносин у зарубіжній і вітчизняній психології. «Scientific Progressive Methods and Tools». November 6-8, 2022. Riga, Latvia. P. 82-85.

72.Савенко І. М. Вплив дитячо-батьківських відносин на формування емоційної сфери дитини. Проблеми сучасної психології. Вип. 16. 2025. С. 43-48.

73.Семиченко В. А. Мистецтво взаєморозуміння. Психологія та педагогіка сімейного спілкування: навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів. К.: Веселка, 2023. 214 с.

74.Сім'я як найважливіший фактор розвитку дитини. URL: <https://naurok.com.ua/sim-ya-yak-nayvazhlivishiy-faktor-rozvitku-ditini248361.html>

75.Славіна Н. С. Вплив особливостей сімейних відносин на емоційну сферу дитини. Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. акад. С. Д. Максименка. Київ: Міленіум, 2024. Вип. 27. 536 с.

76.Сов'як О. Стиль взаємин між батьками як чинник морального виховання дошкільників. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Педагогічні науки. 2024. № 2(1). С. 125–129. URL: <https://www.researchgate.net/publication/328876679>

77.Солохіна О.С., Гуляєва Х. А. Дослідження особливостей батьківських установок матерів з різним рівнем особистісної зрілості. Особистість, суспільство, закон. Харків, 2020. С. 96-99. URL : <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ee710443-f551-4cd8-9868-b00c6530e37b/content>

78.Субашкевич І. Р. Соціально-психологічні особливості дитячобатьківських відносин. Габітус. 2021. №23. С. 213-216.

79.Субашкевич І.Р., Пруднікова О.А. Соціально-психологічні особливості дитячо-батьківських відносин. Соціальна психологія. Юридична психологія. Вип. 23. 2021. С. 213–217.

80.Сулімова А. В. Психологічні особливості впливу сім'ї на почуттєво-емоційну сферу підлітка. Проблеми надання вищої освіти особам з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього простору : матеріали доп. учасн. II Міжнар. наук.-практ. конф, 4–5 листопада 2025 р. Вінниця, 2025. С. 141–144.

81.Творимо разом світ, безпечний для дитини: інфор. метод. матеріали; наук. кер. та ред. І. Д. Зверєвої. Київ, 2022. 268 с.

82.Терещенко М.В. Емпіричне дослідження дитячо-батьківських стосунків як фактора становлення образу сім'ї дошкільників. Вісник Інституту розвитку дитини. 2021. Вип. 1. С. 7-15.

83.Тищенко Є. А. Вплив стилів батьківського виховання на емоційну сферу підлітка. Освіта і наука – 2024 : збірник наукових праць учасників звітно-наукової конференції, 9–11 квітня 2024 р. Київ, 2024. С. 235–237.

84.Товстоног А.В. Психологічні засади батьківсько-дитячих взаємин в сучасних сім'ях. Збірник наукових праць. 2023. С. 35.

85.Томашевська С. О. Стилi сімейного виховання. URL:: http://www.rusnauka.com/10_DN_2023/Pedagogica/3_133061.doc.htm.

86.Трофаїла Н. Д. Вплив сім'ї на емоційне благополуччя дитини. 2025. URL: dspace.ua

87.Трофаїла Н.Д. Емоційний розвиток дітей дошкільного віку. Наукові записки Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Умань, 2024. 21 с.

88.Туриніна О. Л., Калюжна А. В. Вплив стилю сімейного виховання на особистісний розвиток підлітка. «Integration of scientific solutions and methods into practice». Paris, France, 2023. С. 332-337.

89.Федорова М. А. Особливості емоційного розвитку сучасних дітей в аспекті становлення міжособистісних взаємин. Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія «Педагогіка. Соціальна робота». 2020 Вип. 1 (46). С. 133 137. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/31799/1/5.PDF>

90.Флойд К., Гуереро Л. Невербальні комунікації в близьких стосунках. URL: file:///C:/Users/Notebook/Downloads/Ebooksclub_org_Nonverbal_Communication_i.pdf

91.Фолошня Д. Поняття сім'ї та членів сім'ї згідно з законодавством України. Національний юридичний журнал: теорія і практика. 2025. С. 85–87.

92.Фролова Л. Б. Корекція дитячо-батьківських відносин як соціально-психологічного чинника успішності процесу соціальної адаптації молодших школярів. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2023. №4. С. 223-227

93.Харченко Н. А., Кишмар В. М. Особливості сімейного виховання в період адаптації дитини до школи. Психологічний журнал. 2021. №6. С. 62-67.

94.Харченко С. В. Вплив чинника батьківської родини на рівень соціального інтелекту особистості. Теорія і практика сучасної психології. 2022. №5. С. 75-80.

95.Цавалюк Т. Особливості формування інтелектуальних почуттів у старшому дошкільному віці та у молодшому шкільному віці в процесі навчальної діяльності. Молодь і ринок. 2025. №9. С. 153-157.

96.Цурка О. Емоційний розвиток дітей. Як батьки можуть допомогти і не нашкодити. 2023. URL: <https://nus.org.ua/view/emotsijnyj-rozvytok-ditejyak-batky-mozhut-dopomogty-i-ne-nashkodyty/>

97.Цуркан Т. Г. Взаємини дитини і батьків як визначальний фактор впливу на формування особистості. Наука і освіта. 2025. №3. С. 120-125.

98.Цуркан Т.Г. Взаємини дитини і батьків як визначальний фактор впливу на формування особистості. Наука і освіта. Серія Психологія. 2025. Вип. № 3. С. 120-125.

99.Шевчук В.В. Батьківське ставлення до дітей з комплексними порушеннями розвитку. The scientific heritage. 2021. № 71. С. 61–65.

100. Яблонська Т. М. Дитячо-батьківські взаємини як чинник розвитку ідентичності дитини. Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Том IX. 2024. №9. С. 589-598.

ДОДАТКИ

Додаток А

Опитувальник батьківського відношення

Таблиця рангів тестових балів, %

	1 шкала: «прийняття - відкидання»
«сирий» бал	0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
Відсотковий ранг	0 0 0 0 0 0 0,63 3,79 12,02
«сирий» бал	9 10 11 12 13 14 15 16 17
Відсотковий ранг	31,0 53,79 68,35 77,21 84,17 88,60 90,50 92,40 93,67
«сирий» бал	18 19 20 21 22 23 24 25 26
Відсотковий ранг	94,30 95,50 97,46 98,10 98,73 98, 73 99,36 100, 100
«сирий» бал	27 28 29 30 31 32
Відсотковий ранг	100 100 100 100 100 100
	2 шкала: образ соціальної бажаності поведінки
«сирий» бал	0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
Відсотковий ранг	1,57 3,46 5,67 7,88 9,77 12,29 19,22 31,19 48,82 80,93
	3 шкала: симбіоз
«сирий» бал	0 1 2 3 4 5 6 7
Відсотковий ранг	4,72 19,53 39,06 57,96 74,97 86,63 92,93 96,65
	4 шкала: авторитарна гіперсоціалізація
«сирий» бал	від 1 2 3 4 5 6
Відсотковий ранг	4,41 13,86 32,13 53,87 69,30 83,79 95,76
	5 шкала: «маленький невдаха»
«сирий» бал	0 1 2 3 4 5 6 7
Відсотковий ранг	14,55 45,57 70,25 84,19 3,04 96,83 99,37 100